

ASSISTÈNCIA ALS POBRES EN LA VALÈNCIA BAIXMEDIEVAL: FUNCIONAMENT I FINANCES DE L'ALMOINA DE LA SEU (1372-1379)¹

ELADI VALLS OLIVARES²
Universitat de València

Recibido: 12 de octubre de 2023

Aceptado: 12 de abril de 2024

Resum

L'Almoina de la Seu de València, fundada en 1303, va nàixer en un context en què les dinàmiques urbanes evidenciaren la pobresa com el malaurat revers de la moneda del creixement econòmic i demogràfic baixmedieval. Igual que a la resta d'Europa, nombroses institucions assistencials sorgiren a València per tal d'alleujar les necessitats del creixent excedent demogràfic i laboral de la ciutat. L'atenció posada pels historiadors en moltes d'aquestes institucions, però, contrasta amb la total absència d'estudis dedicats a l'Almoina de la Seu. El present treball, doncs, pretén descriure el funcionament de la institució a través de la seua documentació comptable, començant a situar-la en el context més ampli de la caritat en la València baixmedieval.

Paraules clau

Pobresa; caritat; Almoina; València; segle XIV.

Resumen

La Almoina de la Seu de València, fundada en 1303, nació en un contexto en el que las dinámicas urbanas evidenciaron la pobreza como el desgraciado reverso de la moneda del crecimiento económico y demográfico bajomedieval. Igual que en el resto de Europa, diversas instituciones asistenciales surgieron en València para aliviar las necesidades del creciente excedente demográfico y laboral de la ciudad. Sin embargo, la atención puesta por los historiadores en muchas de estas instituciones contrasta con la total ausencia de estudios dedicados a la Almoina de la Seu. El presente trabajo, por tanto, pretende describir el funcionamiento de la institución a través de su documentación contable, empezando a situarla en el contexto más amplio de la caridad en la València bajomedieval.

Palabras clave

Pobresa; caridad; Almoina; València; siglo XIV.

¹ Aquest treball s'inscriu dins del projecte del Ministerio de Ciencia e Innovación "Vernacularidades en la ciencia medieval y renacentista: textos, creadores, profesionales", (ref. MICINN-AEI/FEDER PID2021-123419NB-I00, 2022-2025), dirigit per Lluís Cifuentes i Comamala i Carmel Ferragud Domingo.

² Universidad de Valencia. Correo electrónico: evallsoli@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0244-3661>

Abstract

The Almoina de la Seu of València, founded in 1303, was born in a context in which urban dynamics proved poverty to be the unfortunate reverse side of the coin of late medieval economic and demographic growth. Just as in the rest of Europe, several charitable institutions were established in València to address the needs of the city's growing demographic and labor surplus. The attention put by historians on many of these institutions, however, contrasts with the total absence of studies dedicated to the Almoina de la Seu. Therefore, this work intends to describe the functioning of the institution through its accounting records, starting to place it in the broader context of charity in late medieval València.

Keywords

Poverty; charity; Almoina; València; 14th century.

1. Introducció

L'objectiu d'aquest treball és dibuixar un paisatge bàsic per al funcionament i les finances de l'Almoina de la Seu de València a través de la seua documentació comptable, concretament la produïda entre els anys 1372 i 1379. Tenint en compte el contrast entre la relativa abundància d'estudis al voltant d'altres mecanismes caritatius i assistencials de la València medieval i la Corona d'Aragó amb la poca atenció que ha rebut l'objecte d'aquest estudi, la intenció del present treball és col·locar les primeres pedres per tal de comprendre millor aquesta institució i començar així a omplir el forat historiogràfic que hi ha al respecte. Es tracta, en definitiva, de començar a ampliar el coneixement al voltant de la fins ara desatessa Almoina de la Seu, peça fonamental, com veurem, del trencaclosques assistencial de la València baixmedieval.

Quant a la bibliografia utilitzada, el treball té present les almoines catalanes³, així com altres institucions assistencials de l'àmbit valencià, tot tractant d'inserir l'Almoina de la Seu en un context caritatiu més ampli. El marc historiogràfic en què es situen els estudis que recolzen el present treball parteixen de la superació dels esquemes analítics de primera meitat del segle XX, marcadament positivistes i on els pobres d'època medieval romanien aliats a les dinàmiques de la societat, separats de la resta pel silenci documental i la preferència generalitzada pels grans processos, els grans esdeveniments i les grans figures. En els anys 70, però, amb el desenvolupament de la història social i els primers estudis de mà d'historiadors com Michel Mollat⁴, començà a posar-se èmfasi en els marginats, els vagabunds i els miserables, els distints nivells d'aquesta pobresa, l'actitud social envers d'aquests individus, així com l'ampliació de fonts per al seu estudi, més enllà de les purament econòmiques o judicials, posant interès en manifestacions literàries o artístiques, entre d'altres. També el materialisme històric, de la mà d'historiadors com Hugo Soly o Catharina Lis⁵, s'interessà per estudiar les contradiccions internes del sistema feudal i la cada vegada major distància entre rics i

³ Per a un estudi general de la qüestió, *Vid.* RICO CAMPS, "Las almoinas catedralicias de la Corona de Aragón", pp. 157-214.

⁴ *Vid.* MOLLAT, *Les pauvres au Moyen Age: étude sociales*.

⁵ *Vid.* LIS i SOLY, *Poverty and capitalism in pre-industrial Europe*.

pobres que començava a assentar-se fermament en els últims segles de l'Edat Mitjana, una vegada s'anaven deixant enrere els llasts metodològics previs. Ja en l'àmbit ibèric, l'any 1972 es realitzaren en Lisboa les primeres jornades luso-espanyoles d'història dedicades a la pobresa i l'assistència als pobres⁶, on van ser presentats una enorme quantitat d'estudis que evidenciaven el creixent interès pel tema. Aquesta línia iniciada en els 70 va propiciar en la dècada següent nous esforços de gran volum, com l'obra col·lectiva dirigida per Manuel Riu, ja centrada en l'àmbit català⁷. En els anys 90, moment en què es publicaren també dos volums que recollien les importants aportacions presentades en l'XI congrés de l'Associació d'Arxivers de l'Església en Espanya⁸, van canviar en general les línies sobre les que es bastiren les distintes investigacions sobre la pobresa i l'assistència, posant major èmfasi en aspectes menys tractats anteriorment i amb gran potencial com la vida quotidiana, la família, l'alimentació o les representacions mentals de la pobresa, sempre sota els marcs teòrics de la història de les mentalitats, la història cultural o l'antropologia històrica, entre d'altres, afavorits per la conscient ambigüitat i amplitud de mires que impulsaven aquests corrents⁹. Potser el vernís eclesiàstic de les almoines haja condicionat el menor interès que han suscitat a la historiografia de l'assistència medieval, més interessada, tant en l'àmbit local com en l'europeu, en el fenomen hospitalari, íntimament lligat als grans processos de creixement i transformació urbans escomesos a finals de l'Edat Mitjana. Un raonament, si més no, que evidencia la urgent necessitat d'incorporar l'anàlisi de les almoines catedralícies a aquest procés, no com a formes d'assistència aïllada i a contracorrent de les modernitzadores pràctiques hospitalàries plena o parcialment laiques, sinó com una part igualment important i constitutiva dels grans canvis esdevinguts en l'època. D'aquesta manera, quant a les almoines catalanes destaquen sobretot els treballs realitzats per Josep Baucells, Tomàs López, Pere Benito i Adam Franklin-Lyons sobre l'Almoina de Barcelona¹⁰, que treballen tant el patrimoni com l'organització interna, els treballs sobre l'Almoina del Pa de Girona realitzats per Rosa Lluch¹¹ i els realitzats per Prim Bertran sobre l'Almoina de

⁶ Vid. *A pobreza e a assistência aos pobres na península ibérica durante a Idade Média*. Actas das las jornadas Luso-Espanholas de História Medieval. Lisboa, 25-30 de setembro de 1972.

⁷ Vid. RIU RIU (ed.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*.

⁸ Vid. AAVV, *Memoria Ecclesiae X. Beneficencia y hospitalidad en los archivos de la Iglesia santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España. Actas del XI Congreso de la Asociación celebrado en Valencia (Primera parte) (11 al 15 de septiembre de 1995)*; AAVV, *Memoria Ecclesiae XI. Beneficencia y hospitalidad en los archivos de la Iglesia santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España. Actas del XI Congreso de la Asociación celebrado en Valencia (Segunda parte) (11 al 15 de septiembre de 1995)*.

⁹ MARTÍNEZ GARCÍA, "Pobres, pobreza y asistencia en la Edad Media hispana. Balance y perspectivas", pp. 67-107.

¹⁰ Vid. BAUCELLS I REIG, "La Pia Almoina de la Seo de Barcelona. Origen y desarrollo", pp. 73-136; LÓPEZ PIZCUESTA, *La Pia Almoina de Barcelona (1161-1350): estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*; BENITO I MONCLÚS, "L'Almoina de la Seu de Barcelona: gènesi i formació d'un sistema integrat de comptabilitat (1283-1419)", pp. 73-92; FRANKLIN-LYONS, "Fourteenth-century rent management in Catalonia: a case study of the Pia Almoina of Barcelona", pp. 229-267. Per a una visió més ampla del patrimoni urbà del capítol catedralici barceloní, Vid. CONESA SORIANO, "La gestion d'un patrimoine ecclésiastique urbain à la fin du Moyen Âge: l'inscription du chapitre cathédral de Barcelone dans la ville", pp. 37-55.

¹¹ Vid. LLUCH BRAMON, *Els remences: la senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*.

Lleida¹². A nivell valencià, però, és significativa, com ja s'ha esmentat, la manca total de monogràfics realitzats sobre l'Almoina de la Seu, disposant únicament d'un article realitzat per Agustín Rubio i José Vioque¹³, de caràcter fonamentalment arqueològic i centrat en oferir un recorregut general de l'edifici a través de distints moments històrics fins arribar al present, així com l'atenció posada per Ferran Garcia-Oliver en la institució a l'hora d'estudiar la compra del senyoriu de Benimaclet per part d'aquesta a principis del segle XV¹⁴. Més enllà d'aquests dos articles, l'Almoina de València sols apareix esmentada a través de mencions soltes en distints treballs, com un actor més de les distintes dinàmiques que l'estudi en qüestió es dispose a analitzar, sense donar-li major profunditat als trets propis de la institució, destacant sobretot els ja antics treballs de Josep Sanchis Sivera i Roc Chabàs¹⁵. El marc general de l'assistència en la València medieval, sent aquest el context en què es pretén inserir l'Almoina de la Seu, és ja més generós en estudis, destacant els nombrosos treballs sobre l'assistència hospitalària realitzats per Agustín Rubio per al segle XIV i els de Mercedes Gallent per al XV¹⁶, així com els aspectes assistencials de les confraries, treballades recentment amb profunditat per Juan Martínez¹⁷. Per una altra banda, la informació que contenen aquests llibres de comptabilitat a partir dels quals s'elabora el present treball tampoc ha estat treballada amb anterioritat, amb excepció de les breus dades de totals anuals recollides en la segona meitat del segle XIV per Agustín Rubio a propòsit de l'article abans esmentat. El contingut d'aquesta font, per tant, roman encara completament per descobrir, evidenciant un important forat historiogràfic a l'hora d'incorporar l'Almoina de la Seu en el paisatge assistencial de la València baixmedieval, qüestió sobre la qual aquest treball es proposa posar les primeres pedres.

La documentació utilitzada per a la confecció del present estudi comprèn set llibres de comptabilitat de l'Almoina de la Seu, corresponents als anys 1372, 1373, 1374, 1375-1376, 1377, 1378 i 1379¹⁸, que es troben en l'Arxiu de la Catedral de València (ACV). Es tracta de fascicles de paper enquadernats amb tapes de pergamí i escrits en català, l'estructura dels quals segueix l'esquema habitual d'aquest tipus de fonts, amb una mei-

¹² Vid. BERTRAN I ROIGÉ, "La Pia Almoina de Lleida i el recurs al crèdit censal com a font de finançament, al voltant de 1400", pp. 87-97; Aquest autor també ha posat atenció en l'Almoina Pontifícia d'Avinyó, Vid. BERTRAN I ROIGÉ, "L'Almoina Pontifícia d'Avinyó. Els seus inicis (1316-1324) en temps de Joan XXII", pp. 291-315.

¹³ Vid. RUBIO VELA I VIOQUE HELLÍN, "La institució y el edificio de la Almoina de València", pp. 1-38.

¹⁴ Vid. GARCIA-OLIVER, "Caritat cristiana, mercat de senyoriu i emfiteutes de l'Horta. La compra de Benimaclet per l'Almoina de la Seu (1409)", pp. 129-145.

¹⁵ Vid. SANCHIS SIVERA, *La Catedral de Valencia. Guía histórica y artística*; CHABÁS LLORENS, *Episcopologio Valentino*.

¹⁶ Vid. RUBIO VELA, *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*; GALLENT MARCO, *La asistencia sanitaria en Valencia (1400-1512)*.

¹⁷ Vid. MARTÍNEZ VINAT, *Cofradías y oficios. Entre la acción confraternal y la organización corporativa en la Valencia medieval (1238-1516)*.

¹⁸ ACV, lligall 5650-1; 5650-2; 5650-3; 5650-4; 5650-5; 5650-6; 5650-7. El criteri de selecció d'aquests volums rau en la seua pertinença a un mateix lligall, facilitant la seua consulta de cara a un estudi d'aquestes característiques. Tanmateix, la selecció s'ha realitzat tenint en compte que tots els quaderns treballats van ser escrits pel mateix administrador, aprofitant així una estructura i un estil d'escriptura comuns.

tat dedicada als ingressos (*reebudes*) i una altra dedicada a les despeses (*dates*). Cadascun d'aquests dos grans blocs es divideix, al seu torn, en diverses categories, segons l'origen i el tipus d'ingressos, i segons el destinatari i l'objectiu de les despeses. Al final de cada pàgina apareix sempre una *suma de pàgina* o *suma de plana*, on hi apareixen sumades totes les xifres recollides, sempre en valors de sous, diners i mealles. En l'última pàgina de cada categoria, en compte d'aparèixer la *suma de plana*, apareix la *suma major* de la corresponent categoria, i finalment, tant al final dels ingressos com al final de les despeses, apareix una *suma major* de cadascuna d'aquestes seccions. En l'última pàgina del quadern, immediatament després de la *suma major* de les *dates*, es fa una equivalència entre els ingressos i les despeses, recollint de nou els totals d'aquests dos blocs i establint la diferència a cobrar, així com recordant, si escau, allò que es deu i que deurà cobrar-se l'any següent¹⁹. Més endavant continuarem aprofundint en les distintes categories de cada secció i les excepcionalitats recollides en alguns anys, però per ara, i per tal d'establir un primer esquema i situar els conceptes generals, ens limitarem a nomenar les categories que componen cada secció dels llibres de comptabilitat estudiats. La secció d'ingressos està formada per les distintes categories relatives a les *reebudes* de censals – i els corresponents lluïsmes i fatigues, si escau – de València, la marjal, Xàtiva, Alzira, Morvedre i Lliria, junt amb el censal mort de València, Alzira i Puçol, la tercera part de les rendes de Puçol, els *esdeveniments* i els diners que sobren cada any de les almoines repartides als pobres. Les despeses, per la seua banda, no compten amb tanta varietat però són, generalment, més riques en contingut. Contenen les categories dels diners que reparteixen als pobres, tant als que van personalment a l'Almoïna com als que els reben a través de tercers, les rendes dels diversos clergues beneficiats, les despeses en llànties i ciris, les dobles i els aniversaris, els salaris i les *despeses per menut*, sent aquesta última categoria la que més entrades comptabilitza i de les que conté informació més detallada, com veurem més endavant.

2. La institució i el seu context

L'any 1303 el bisbe de València, Ramon Despont, fundà l'Almoïna de la Seu per tal d'assegurar el proveïment diari d'aliments a una quantitat determinada de pobres. Originalment situada en un edifici pròxim a la catedral on, almenys des de 1288, ja es repartia menjar a un cert nombre de pobres, la institució de l'Almoïna començà a associar-se a aquesta casa a partir de la fundació de Despont, que la dotà de rendes suficients com per a funcionar de manera continuada tot l'any. També propera a la catedral era la casa del ric mercader Bernat Desclapers, fundador d'un hospital i que en el seu testament, abans de morir en 1311 i sent marmessor el mateix Ramon Despont, disposava que aquest edifici passara a l'Almoïna una vegada la seua dona també morira. Entre les distintes rendes que disposà inicialment el bisbe per finançar l'acció assistencial de

¹⁹ Tot aquest sistema de gestió i organització comptable era el que es seguia també, en línies generals, en els llibres de comptabilitat de l'Almoïna de Barcelona, tal com es mostra en BENITO I MONCLÚS, "L'Almoïna de la Seu de Barcelona: gènesi i formació...", *op. cit.*, pp. 73-92.

l'Almoïna destaca la institució de diversos beneficis per tal de mantindre un personal bàsic en l'Almoïna encarregat de les tasques del dia a dia i que habitara en el mateix edifici. Junt a aquests beneficis, el patrimoni inicial dotat per Despont constava d'un molí a Alzira, un real en la moreria de València, un hort a Roterós, la tercera part de les rendes de Puçol i unes cases, un forn i una alqueria en Morvedre²⁰.

Coneguda popularment com l'Almoïna d'en Conesa, degut al nom del seu primer administrador, el paborde Ramon Conesa, la institució es traslladà definitivament a la casa de Desclapers en 1314, on fins la mort de la seua dona Maria s'havia repartit menjar diari a set pobres. Sent ja bisbe Ramon Gastó –Despont va morir en 1312– l'Almoïna, ara situada en la casa de Desclapers, contigua a la sagristia, passà a mans del capítol catedralici, que s'encarregaria a partir d'aquell moment de gestionar la seua administració, atenent la cada vegada major quantitat de pobres i rendes necessàries per a assistir-los²¹.

Aquest desenvolupament en l'organigrama de la institució és semblant al seguit per l'Almoïna del Pa de Girona, fundada en 1228, en la qual també fou el mateix fundador qui designà un paborde com a primer administrador i on també el capítol catedralici passà a adquirir més protagonisme posteriorment, tot i que per distintes raons que a València²². Semblant – i probablement la principal inspiració de la seua homòloga valenciana – era també l'organigrama de l'Almoïna de la Seu de Barcelona, que unificà en 1275 les diverses almoïnes adscrites a la catedral sota la gestió de dos administradors triats pel capítol catedralici, una vegada la direcció en solitari, com també passà a València amb els canvis ordenats per Gastó, s'evidencià insuficient per a atendre la gestió d'un creixent nombre de pobres i les corresponents rendes necessàries per a assistir-los²³. Una diferència substancial amb altres almoïnes d'arreu de la Corona d'Aragó, no obstant, rau en el canvi efectuat a València durant el bisbat de Ramon Gastó (1312-1348). A València es va decidir canviar el model assistencial de l'Almoïna, deixant enrere el repartiment de menjar i substituint-lo pel repartiment de 5 diners diaris a cada pobre²⁴. La fundació de l'Almoïna en una ciutat com València a principis del segle XIV, però, no s'entén sense tindre en compte el canvi de paradigma que estava esdevenint arreu

²⁰ PONS ALÓS, “Ramón Despont, O.P., Obispo de Valencia (1291-1312)”, pp. 225-277. L'alqueria de Morvedre estava situada en l'aiguamoll de l'Arrif i abastava terres de cereal i vinya que s'estenien des de la séquia fins la platja, així com una porció separada de la resta on sols s'havia cultivat jovada i mitja, probablement degut al difícil drenatge de la zona. No obstant, l'alqueria, que fou comprada junt amb els altres béns de Morvedre per 25.000 sous, fou venuda en 1305 a Bernat Vives de Canemàs. TORRÓ ABAD, “Colonización cristiana y roturación de áreas palustres en el Reino de Valencia. Los marjales de la villa de Morvedre (ca. 1260-1330)”, pp. 147-185.

²¹ RUBIO VELA i VIOQUE HELLÍN, “La institución y el edificio...”, *op. cit.*, pp. 1-38.

²² En 1346, davant la inoperància del paborde i els seus ajudants a l'hora de dur els comptes i donar assistència, el bisbe i el capítol imposaren una reforma que limitava el poder de l'administrador i millorava la gestió de les rendes. LLUCH BRAMON, “Els comptes d'una senyoria feudal: els llibres de l'Almoïna de Girona”, pp. 57-72.

²³ BAUCCELLS i REIG, “Gènesi de la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona: els fundadors”, pp. 17-75; BAUCCELLS i REIG, “La Pia Almoïna de la Seo...”, *op. cit.*, pp. 73-136.

²⁴ RUBIO VELA i VIOQUE HELLÍN, “La institución y el edificio...”, pp. 1-38. L'any en que es va produir aquest canvi i les raons que el motivaren, però, romanen desconeguts.

d'Europa al voltant de conceptes com la caritat i la pobresa en la Baixa Edat Mitjana. Els nous i renascuts centres urbans de tot el continent precisaren, davant les dinàmiques cada vegada més complexes que anunciava el món baixmedieval, de conceptualitzar de manera igualment complexa la figura del pobre i l'assistència que mereixia – o no mereixia – rebre. Així, eren els pobres vergonyants, aquells que s'havien vist abocats a la seua desgraciada situació per causes externes a ells, els receptors preferents de la caritat baixmedieval, associats, formal o informalment, a la institució que els proveïa assistència. Els que conformaven aquesta mena “d'elit” entre els pobres es diferenciaven de la resta en la manera en què eren concebuts per la societat que els ajudava, com a víctimes de les complicades conjuntures de la tardor medieval i sovint en vies de la proletarització forçada que a molts imposaven les dinàmiques urbanes i l'emigració des del camp²⁵.

A recer d'un nou i vigorós afany de religiositat laica, es formaren confraries, almoines de divers signe i mecanismes assistencials organitzats entorn d'un ofici o de les parròquies, i sovint gestionats pels propis membres o veïns²⁶. A la vegada, la consolidació d'una societat confessional i de la doctrina del Purgatori²⁷ començaren a pesar sobre les ànimes de cada vegada més cristians, que intentaven conjugar la riquesa feta en vida amb la salvació després de la mort, conscients molts d'ells que serien jutjats abans d'entrar al cel per haver viscut en els marges de l'especulació i la tan condemnada usura. Una usura, per altra banda, que va trobar finalment el seu lloc en l'esquema religiós de l'època, conscients els eclesiàstics dels irrefrenables impulsos dels laics i conformats, a contracor, amb que els controlaren, vetllant perquè les pràctiques usuràries no excediren les taxes d'interès habituals una vegada les imparables dinàmiques econòmiques baixmedievales imposaren una renovada tolerància cap als diners al si de l'Església²⁸. D'aquesta manera, l'assistència esdevingué el necessari vehicle salvífic d'una població cada vegada més conscient dels seus pecats. La caritat alleujava la pobresa del veí i garantia la salvació del benefactor, convertint molts dels mecanismes assistencials que canalitzaven aquesta activitat pietosa en formes de prestigi social i ascens polític²⁹. Un símptoma evident d'aquest canvi de paradigma és, finalment, la manera en què molts eclesiàstics envernissaren la noció d'almoïna amb llenguatge econòmic³⁰, situant la pràctica caritativa al bell mig de l'enorme i complex circuit ideològic i mercantil que les dinàmiques baixmedievales imposaven sobre laics i religiosos per igual, convertint

²⁵ En el cas de Barcelona s'ha demostrat com aquesta “elit” de pobres vergonyants es constituïa a través d'una sol·licitud al capítol catedralici per tal de rebre l'almoïna corresponent, el que evidenciaria un accés a la documentació notarial que seria difícil per a sectors més marginals, com els pobres de solemnitat. RICHOU I LLIMONA, “Els negocis de Ramon de Ganovardes, prevere beneficiat de la Seu de Barcelona (segle XIV)”, pp. 33-51.

²⁶ BRODMAN, *Charity and Religion in Medieval Europe*, pp. 7 i 29.

²⁷ Vid. LE GOFF, *The Birth of Purgatory*.

²⁸ LE GOFF, *La bolsa y la vida. Economía y religión en la Edad Media*, pp. 113-122.

²⁹ BRASHER, *Hospitals and charity. Religious culture and civic life in medieval northern Italy*, pp. 18-19.

³⁰ DAVIS, *The medieval economy of salvation: charity, commerce and the rise of the hospital*, pp. 76-77.

la caritat en una atractiva inversió, ja no sols de cara al futur, sinó també de cara al més enllà³¹.

Aquest procés no transcorregué aliè al context de la València de segona meitat del Tres-cents, ja establerta com un gran centre urbà i port mediterrani³². La fundació de l'Almoina de la Seu es situa en el marc general de les almoines fundades al llarg dels territoris conquerits a partir del segle XIII, caracteritzat per la iniciativa privada i no per una decisió col·lectiva o col·legial liderada pel bisbe en qüestió, via que predominà en les precursors però excepcionals almoines aragoneses fundades en els segles XI i XII, com la de Jaca (1076-84), la de Roda d'Isàvena (1092-94), la d'Osca (1108) o la de Saragossa (abans de 1122). Les fundacions que tingueren lloc a partir del 1200 en les terres del Principat i en les que Jaume I anà conquerint de mans musulmanes deuen situar-se en el context de la creixent urbanització de la societat, que engegava al seu torn un nou tipus de pobresa que calia atendre de manera diferent a com venia fent-se des de l'Alta i la Plena Edat Mitjana. Girona (1228), La Seu d'Urgell (abans de 1235), Mallorca (1258), Vic (1267), Barcelona (reconstituïda en 1275³³) i València (1303) són fundacions que comparteixen un mateix context i una mateixa motivació, caracteritzades per estar regides, tot i ser una fundació particular, pel capítol catedralici i per comptar amb un capital d'entrada suficient com per a proporcionar un servei ordinari i no únicament en dies assenyalats o festivitats³⁴.

Fundada per iniciativa particular del bisbe Ramon Despont, íntim del rei Jaume II i agent de confiança de la cúria pontificia, l'Almoina de València comptà amb el paborde Ramon Conesa com a primer administrador, qui era, al seu torn, proper a Arnau de Vilanova, conegut metge i guia espiritual del franciscanisme radical que inspirà les ànimes de molts beguins i beguines valencians. Un franciscanisme radical, però, que no semblà allunyar el dominic Despont d'aquestes idees, imbuït de certa espiritualitat beguina les motivacions per fundar l'Almoina³⁵. Tenint en compte que Ramon Conesa era també íntim de Ramon Guillem Català, seguidor de Vilanova i fundador de l'hospital dels

³¹ Vid. CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l'Au-Delà: les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon a la fin du Moyen Age (vers 1320 - vers 1480)*.

³² L'estudi de l'Almoina de la Seu en aquest treball condiciona un enfocament eminentment urbà. Per a una aproximació recent al cas de l'assistència en el món rural, Vid. COMELLES I ESTEBAN, *Imago civitatis: Hospitales y manicomios en Occidente*.

³³ Com ja s'ha esmentat abans, en 1275 el capítol catedralici de Barcelona decideix unificar les diverses almoines que venien fundant-se des de 1161 – 14 almoines administrades per canonges i 3 administrades per beneficiats – sota una sola institució, gestionada des d'aleshores per dos administradors. BAUCELLS I REIG, "Gènesi de la Pia Almoina...", *op. cit.*, pp. 17-75.

³⁴ Únicament l'Almoina de Lleida fou fundada abans d'aquest període, en algun moment anterior al 1168, qüestió que tampoc suposa una excepció notable si tenim en compte que fou una fundació totalment inspirada en la via aragonesa, al contrari que la resta d'almoines catalanes, fundades a partir de concepcions caritatives de distint signe. RICO CAMPS, "Las almoinas catedralicias...", *op. cit.*, pp. 157-214. El marc assistencial valencià en aquests moments estaria també marcat, segons Robert I. Burns, per una política integradora "d'occidentalització" en una terra fronterera com ho era el nou regne de València. BURNS, "Los hospitales del reino de Valencia en el siglo XIII", pp. 135-154.

³⁵ PONS ALÓS, "Ramón Despont...", *op. cit.*, pp. 225-277.

Beguins, la fundació de l'Almoïna esdevé un exemple paradigmàtic del ric i complex clima ideològic que estava florint en la València del moment, acollint en la casa d'un ric burgès una institució assistencial fundada pel bisbe dominic de la ciutat i administrada per un seguidor del franciscanisme arnaldia³⁶. No seria adequat, no obstant, atribuir al pensament d'influència beguina i a la religiositat laica que surava en el pensament col·lectiu del moment tot el mèrit darrere de la fundació escomesa pel bisbe de València³⁷. Despont fou una figura que mostrà des del principi una considerable preocupació per les qüestions caritatives, i ja com a dominic, condemnà durament les pràctiques usuràries, fet que comportà complicades relacions amb l'aljama jueva de la ciutat³⁸. Complicada era també la relació, malgrat els vincles tractats, entre Arnau de Vilanova i els dominics de la ciutat, que atacaren durament les prediccions apocalíptiques del metge franciscà, que tampoc es guardà, a la vegada, de clamar per una reforma de l'Església³⁹. El que sí evidència tot allò exposat en les línies precedents és una perspectiva compartida tant per eclesiàstics com per laics davant el problema de la pobresa, que s'albirava ja com una de les més desgraciades conseqüències de la puixança econòmica baixmedieval i les dinàmiques socials que se'n derivaven.

Començant a desgranar el contingut de la font, una observació general dels llibres de comptabilitat de la institució ens permet esbossar un primerenc paisatge sobre la seua organització. Quant a la casa de l'Almoïna, antiga llar de Bernat Desclapers i alçada parcialment sobre l'alcàsser islàmic, poc més s'ha dit més enllà de les dades arqueològiques recollides per Agustín Rubio i José Vioque⁴⁰. Els quaderns comptables de la institució, no obstant, ens permeten apropar-nos per primera vegada a l'interior de l'edifici, fins ara pràcticament desconegut, a través de les despeses dedicades a reparacions i reformes diverses, recollides en la categoria de *despeses per menut*. Gràcies a aquestes fonts, per tant, sabem ara que tot just damunt de la porta reixada⁴¹ de l'edifici hi havia una mena de balcó, ja que en una reforma del *postich damunt lo portal de la Almoyna* realitzada en 1376, d'entre els diversos materials utilitzats destaquen un parell de permòdols, elements de construcció la funció dels quals és sostindre un cos eixit respecte de la paret⁴². A l'entrada de l'edifici, ja dins, hi havia un retaule adornat amb

³⁶ RUBIO VELA i VIOQUE HELLÍN, "La institución y el edificio...", pp. 1-38.

³⁷ Tot i ser posteriors al naixement de l'Almoïna, els motius per fundar altres institucions caritatives a partir de mitjans del XIV també van beure del clima compartit del moment, esperonats per la ploma del franciscà Francesc Eiximenis i les prèdiques del dominic Sant Vicent Ferrer. *Vid.* SANTONJA HERNÁNDEZ, "Francesc Eiximenis y su época: finales del siglo XIV y principios del siglo XV", pp. 19-35; LLOP CATALÀ, "Los pobres y la pobreza en los sermones de San Vicente Ferrer", pp. 179-245.

³⁸ MEYERSON, "Bishop Ramon Despont and the jews of the kingdom of Valencia", pp. 641-653; PONS ALÓS, "Ramón Despont...", pp. 225-277.

³⁹ RODRIGO LIZONDO, "La protesta de Valencia de 1318 y otros documentos inéditos referentes a Arnau de Vilanova", pp. 241-273.

⁴⁰ RUBIO VELA i VIOQUE HELLÍN, "La institución y el edificio...", pp. 1-38.

⁴¹ ACV, lligall 5650-2, f. 23r.

⁴² *Ibidem*, 5650-4, ff. 64v-65r.

una cortina blava⁴³, i més enllà es trobava el pati interior, que comptava amb un pou i diversos bancs⁴⁴, espai que estava també pavimentat, com demostra una reforma feta en 1379 en la qual es pagà 25 sous per 5 càrregues de calç a *ops del payment del palau e lo pati de fora de la dita Almoyna*⁴⁵. Donant al pati hi havia la porta i la finestra del celler, i s'ha pogut documentar també la cuina a través d'una clau nova que s'encomana en 1372 i un menjador, així com *la casa de l'arxiu on estan les scriptures de la dita Almoyna*, també necessitada de claus noves l'any 1374⁴⁶. A banda d'aquestes estances hi havia les cambres on, per manament de Despont, havien de residir els beneficiats de l'Almoïna assignats a les tasques assistencials. En la documentació s'han pogut detectar les cambres de Bernat Desplà –situada prop d'una parra–, Pere Mir i Ramon Ruixol⁴⁷. També s'ha pogut detectar l'existència d'una sala situada prop de la parra, i per tant prop de la cambra de Bernat Desplà, una *cambra major* de funció indeterminada, i un *palau on lig lo maestre*⁴⁸, probablement una de les cambres on s'impartien les classes de gramàtica o teologia que també tenien lloc en l'edifici. Cal remarcar, però, que no és possible assegurar el manteniment d'aquesta estructura i de la seua distribució al llarg dels segles, degut a les nombroses reformes escomeses amb el temps. En el mateix període que estudia aquest treball podem observar, per exemple, com la cambra del ja difunt Ramon Ruixol és partida en dos l'any 1379 per tal d'acollir un canonge anomenat Borràs⁴⁹.

La documentació comptable, malgrat la seua habitual opacitat, també ens permet començar a establir un primer organigrama de l'Almoïna. Al capdavant figurava, juntament amb els dos administradors, el procurador general, la persona encarregada d'administrar els comptes de la institució i vetllar pel seu correcte funcionament en tots els àmbits. En els anys que estudia aquest treball (1372-1379), i sent ja bisbe Jaume d'Aragó⁵⁰, el procurador general és el prevere Bernat Canterelles, de qui sabem que també era rector de Xiva⁵¹ i que va assumir el càrrec en 1368⁵². Acompanyant el

⁴³ Ibidem, 5650-7, f. 34v.; Aquest retaule fou pintat en 1377 per Pere Saragossà, que cobrà un total de 600 sous per l'obra. Ibidem, 5650-5, f. 36r.

⁴⁴ Ibidem, 5650-1, f. 28r.

⁴⁵ Ibidem, 5650-7, f. 31r.

⁴⁶ Ibidem, 5650-3, f. 21v.; Ibidem, 5650-1, f. 31v.; Ibidem, f. 32r.; Ibidem, 5650-3, f. 21r.; Tot sembla indicar que l'arxiu es trobava just davall de la torre de l'edifici. Ibidem, 5650-2, f. 23r.

⁴⁷ Ibidem, 5650-1, f. 29r. Tanmateix, sembla que Desplà dormia en una segona cambra que li prestà Guillem Mercader, sotsdiaca de la Seu. Ibidem, f. 30v.; Ibidem, 5650-4, f. 25r.; Ibidem, 5650-1, f. 32v. La cambra de Ruixol no devia estar gaire per damunt del carrer, ja que en 1378 s'encomana posar unes reixes en la finestra *per ço com stava a gran perill de robar o furtar la roba que era dins de la dita cambra per la gran baxea de la dita finestra*. Ibidem, 5650-6, f. 35r.

⁴⁸ Ibidem, 5650-1, f. 32r.; Ibidem, 5650-6, f. 35r.; Ibidem, 5650-3, f. 21v.

⁴⁹ Ibidem, 5650-3, f. 33v.

⁵⁰ El zel administratiu d'aquest bisbe, així com l'abundant concessió de llicències a almoïnes, poden observar-se amb profunditat en CÀRCEL ORTÍ, *Un formulari i un registre del bisbe de València Jaume d'Aragó (segle XIV)*.

⁵¹ ACV, lligall 5650-4, (carta).

⁵² A pesar que d'aquest any no s'ha conservat documentació, podem establir-lo com el primer de la direcció de Canterelles ja que en les primeres línies del llibre de 1369 es llegeix com el compte que comença és

procurador general en les seues tasques hi havia els dos administradors de l'Almoina. Malgrat que no podem establir quant de temps estaven en el càrrec, no sembla que romangueren tant de temps com el procurador general, ja que al llarg dels anys que abasta aquest estudi se n'han pogut detectar sis: el sagristà i canonge Pasqual Marí i el també canonge Pere de Monfort en 1372, Ramon Pere i Pere de l'Abadia en 1375, Bernat Urdí i, de nou, Pere de l'Abadia en 1376, i un altre Pere de l'Abadia en 1379, sens dubte familiar, potser nebot, de l'anterior⁵³.

Del primer Pere de l'Abadia sabem, a més, que era paborde⁵⁴ i que va morir en algun moment entre 1376 i 1377, ja que en aquest darrer any es documenta el seu nom seguit ja del lapidari *quondam*, en una entrada que recull els 1.018 sous que l'Almoina donà als seus marmessors⁵⁵. No sembla, però, que els administradors estigueren necessàriament per davall del procurador general. Aquests apareixen sovint plenament involucrats en assumptes de primer ordre del funcionament de la institució, com quan acudeixen, en 1373, a un parell de corredors *los quals havien cridar e subastar lo dit alberch que respon al almodí, e lo qual volian vendre los dits administradors, emperò fon vist que no s podia vendre*⁵⁶. En altres ocasions, són també els administradors els que s'encarreguen d'ordenar la reforma de certes parts de l'edifici, com en 1376, quan manen ampliar un *palau* de l'Almoina, ço és, de fer hun arch e mudar la esquala per alargar lo dit palau⁵⁷.

A la llum dels documents, per tant, tot sembla apuntar que, si bé Bernat Canterelles supervisava el funcionament general i portava els comptes de la institució, la direcció del dia a dia s'exercia de manera conjunta amb els administradors. Intentant aprofundir més en aquesta hipòtesi, cal també contemplar la possibilitat que els administradors es centraren en les tasques del funcionament quotidià de la institució, mentre que el procurador general, com a màxim representant d'aquesta, fos qui vetlara i responguera pels interessos –sobretot econòmics– de l'Almoina més de cara a l'exterior. En aquest sentit, l'oficial de la Seu, Bernat Carsí, es dirigeix a Canterelles, i no al conjunt d'administradors, perquè li pague a Bernat Mir, cabiscol, els 10 florins que li deu l'Almoina per dos viatges a Puçol⁵⁸, i és el mateix procurador general el que viatja a Albaida per a concloure la compra d'un censal en 1379⁵⁹. No obstant això, i donada l'opacitat

el de l'any *segon de la mia procuració e regiment*. Ibidem, 5649-8, f. 8r.

⁵³ Ibidem, 5650-1, f. 35r; Pasqual Marí mor en 1375. Ibidem, 5650-4, f. 22r.; Ibidem, f. 10r; Ibidem, f. 24r.; Ibidem, f. 38r.; Ibidem, 5650-7, f. 10r.

⁵⁴ Ibidem, 5650-5, f. 35v.

⁵⁵ El segon Pere de l'Abadia, que serà administrador en 1379, apareix en aquesta entrada com un dels marmessors del difunt paborde, fet que recolza la possibilitat de parentiu amb aquest. Ibidem, f. 38v.

⁵⁶ Ibidem, 5650-2, f. 22v. Com detalla una entrada anterior, es va comprovar que deia el testament de Bernat Desclapers al respecte, ja que aquest *alberch* degué formar part del llegat testamentari del mercader. Una de les clàusules confirmà, finalment, que la propietat *no s pot vendre ni transportar*. Ídem.

⁵⁷ Ibidem, 5650-4, f. 38r.

⁵⁸ Ibidem, 5650-6, f. 36r. (carta)

⁵⁹ Ibidem, 5650-7, f. 32r; Cal destacar que, excepcionalment, els administradors també podien atendre assumptes externs d'aquest tipus, però normalment en companyia del procurador general, com quan Pere de l'Abadia, junt amb Bernat Canterelles, el degà i un *aventurer*, viatja a Puçol en 1375 per a comprovar l'obra *que'l senyor bisbe hi feya entre loguer e messió*. Ibidem, 5650-4, f. 24r.

de les fonts al respecte, també podríem plantejar, intentant no deixar-nos endur per la preeminència de la figura del procurador general en la font estudiada, que aquest càrrec es trobara, de fet, un esglaió per davall dels administradors, com era habitual en l'organigrama dels hospitals, on el procurador també representava la institució de portes cap a fora, deixant en les mans dels administradors i l'*spitaler* les tasques del dia a dia de la institució⁶⁰.

Ja per sota dels administradors i el procurador general es trobava la resta del personal de l'Almoïna, que podien ser beneficiats o no, i centrat cadascun en una tasca determinada, tot i que en el cas dels no-beneficiats la seua existència no sempre apareix reflectida en les entrades dels salaris. D'entre aquest personal de l'Almoïna s'ha pogut detectar, a més dels diversos procuradors i col·lectors dels censals que recaptava la institució, al distribuïdor dels *senyals*, és a dir, l'encarregat de repartir a cada pobre els 5 diners corresponents en l'entrada de l'edifici, així com personal no associat directament a l'Almoïna però que participaven habitualment del quefer quotidià, com ara notaris o personal divers de la Seu. Sobre aquest darrer cas destaquen les persones que al llarg dels anys s'encarregaven d'assumir les tasques relatives a la celebració d'aniversaris i misses pels difunts encarregats a l'Almoïna, com Francesc Massa, procurador de les dobles i aniversaris de la catedral en 1372 i 1373, succeït en setembre d'aquest darrer any per un altre càrrec destacat de l'Almoïna i beneficiat seu, el capellà major Bernat Desplà⁶¹, per nomenar sols alguns. També s'ha pogut documentar, finalment, l'existència d'una mena de porter de l'edifici, el *badell* Jaume Depila, del qual sols tenim notícia pels 20 sous que els administradors manen donar-li en 1375 *perque era malalt*⁶².

3. L'Almoïna al detall

Passant ja a analitzar cadascuna de les categories comptables registrades en els quaderns, tractarem, a través dels ingressos i les despeses, d'establir un paisatge general del funcionament de la institució.

3.1. Ingressos

Censals i lluïsmes de València, la marjal, Xàtiva, Alzira, Morvedre i Lliria

Aquestes categories, corresponents a la principal font d'ingressos de l'Almoïna, estan dedicades a comptabilitzar tot el censal recollit en les respectives localitats, tasca per a la qual la institució emprava una sèrie de procuradors que s'encarregaven de recaptar

⁶⁰ S'ha de tindre en compte, no obstant, que el càrrec de procurador d'un hospital l'ocupava generalment un notari, situació que no es dona en l'Almoïna de la Seu. GALLENT MARCO, "Instituciones hospitalarias y poderes públicos en Valencia", pp. 75-88; Per a la figura de l'hospitaler, *Vid.* FERRAGUD DOMINGO, *L'hospital, la dona i el capellà. Sant Andreu de Mallorca (1230-1445)*, pp. 75-108.

⁶¹ ACV, lligall 5650-1, f. 25r.; *ibidem*, 5650-2, ff. 20v-21r.; *ibidem*, 5650-1, f. 17r.

⁶² *Ibidem*, 5650-4, f. 24v.

les diverses sumes i fer-les arribar al procurador general. Excepte en el cas de València i dels diversos lluïsmes, la font és poc eloqüent quant als censals recollits, resumint en una sola entrada el moment en què un determinat procurador fa entrega de tot el que ha recaptat durant l'exercici d'aquell any, sense detallar d'on o de qui els recapta. Únicament trobem diverses entrades per a la recaptació d'un censal si l'entrega per part del procurador s'ha realitzat en diversos dies, quedant per tant recollides les quantitats entregades cada vegada i que, en suma, conformen el total del censal recollit aquell any.

Al llarg del període estudiat, els procuradors de cada censal són sempre els mateixos: Joan de Lavedan per a València i la marjal, Pasqual Oliver per a Xàtiva, Nicolau Pasqual per a Alzira, Joan Català per a Morvedre i Miquel Boccinic per a Lliria. Poc més podem dir al respecte d'aquests personatges, amb excepció de Joan de Lavedan, que com veurem més endavant és l'únic dels procuradors que apareix en la categoria de salaris. A més, aquest individu no sols recull els censals de València i la marjal, sinó que apareix sovint involucrat en representació de l'Almoïna en els diversos plets que engengava la institució en defensa dels seus interessos econòmics. Com a mostra, en 1372 és manat a Xàtiva *per certificar quins censals ne quins testimonis se podien donar en lo dit feyt, e açò ans que posàs la demanda*⁶³. És possible presumir, per tant, un rol de major importància dins de l'Almoïna per part de Joan de Lavedan que dels altres procuradors, dels quals sols tenim notícia en les poques entrades que recullen les quantitats de censal recaptades anualment. Més enllà d'açò, sols podem suposar que es tractaria de prohoms de les respectives localitats, donada la capacitat de recaptar aquestes sumes per tot el municipi i la confiança dipositada en ells de forma reiterada per l'Almoïna. Finalment, amb excepció de Joan de Lavedan, que possiblement pel seu paper destacat dins de la institució compta amb diverses entrades en la categoria de salaris, la resta de procuradors cobren tots els anys un sou i 6 diners per lliura recaptada, operació que apareix detallada en un petit parèntesi de *dates* que s'obri dins de la *reebuda* de cada censal. Aquestes despeses apareixen immediatament després de l'entrada que recull tot el censal recollit i detallen les diverses quantitats que s'han de descomptar del total. A tall d'exemple, l'any 1373 es registra com Joan Català, procurador del censal de Morvedre, abans de fer l'entrega dels 1.705 sous i 8 diners nets que es recaptà aquest any, ja ha descomptat les quantitats *que s retench per son salari de collir tots los dits M. VIII°. LXIII sous, X diners, que munta aquella sua collita entre censals e loïsmes*, així com els 56 sous per la peita veïnal, els 13 sous i 2 diners per la *peyta de scurar les céquies ermes*, els 20 sous per les despeses del viatge a València i els 10 sous pagats a un notari per redactar *la carta que fêu del dit compte*⁶⁴. Despeses d'aquest tipus es recullen tots els anys en les entrades dels respectius censals de cada municipi amb excepció de Lliria, que per raons que els llibres estudiats no precisen sols compta amb l'entrada o entrades corresponents a la recaptació del total.

⁶³ *Ibidem*, 5650-1, f. 31v.

⁶⁴ *Ibidem*, 5650-2, f. 8v.

Els lluísmes, que en el cas de València apareixen com una categoria pròpia segurament per l'elevada quantitat de transaccions que es registren – més moderada en altres municipis –, ofereixen una informació més generosa que la dels censals, ja que sempre es detalla, junt amb la quantitat recaptada, el venedor i el comprador, així com el lloc on es troba l'immoble. També és freqüent que s'especifique de quin bé s'està recaptant el lluíisme, sobretot cases i obradors en l'interior de la ciutat de València, alguna vegada fent menció a un corral, però generalment terres a la resta del territori. El més habitual són les mencions a una o diverses vinyes, així com el nombre de fanecades en cas de tractar-se de terra campa. Menys habitual, però, és la presència de terres ermes. Amb tot, la precisió a l'hora de descriure de quina propietat s'extreu el lluíisme comença a esvanir-se a mesura que ens allunyem de les muralles de València, limitada en moltes ocasions a una simple referència a la quantitat recaptada.

Les dades proporcionades pels llibres de comptabilitat, però, sols ens donen notícia d'aquells béns que han canviat de mans en un any determinat, i no del total de possessions ni les seues característiques. En el cas de l'Almoina de Barcelona sí que s'ha treballat amb més profunditat el patrimoni de la institució, oferint unes conclusions prou similars al que, ara per ara, podríem traslladar també a la seua homòloga valenciana. Açò és, un patrimoni format sobretot per compres, donacions *inter vivos* i donacions testamentàries, conformant un ferm nucli de possessions en l'àmbit urbà (cases, obradors) i un vast conjunt de petites propietats de caràcter rural més enllà de les muralles, convertint l'Almoina en un autèntic agent catalitzador de les relacions camp-ciutat⁶⁵. No és possible, però, aprofundir més en aquestes qüestions amb la informació proporcionada per la documentació comptable, fent necessari en cas de futures investigacions la combinació d'aquestes dades amb les que es puguen extreure dels capbreus i altra documentació produïda per l'Almoina i també conservada a l'Arxiu de la Catedral de València per obtindre una visió més ampla del patrimoni de la institució. Cal destacar, a més, que la categoria dels censals detalla, entre 1375 i 1378, la recaptació en cada parròquia o zona del municipi, tant dins com fora de les muralles (censal *vell*), així com el censal que es recull directament de la mà de diversos censataris (censal *novell*). Malgrat que el criteri per diferenciar aquests dos censals no s'explica en les fonts, es tracta de quantitats més o menys fixes que rarament varien d'un any a un altre, i que, en el cas del censal *vell*, evidencia el pes de la propietat de tipus agrícola que predomina fora de les muralles i que suposa més d'un 60% del total d'aquest censal recollit a València (sempre per damunt dels 10.000 sous) i que suposa més d'un 30% del total d'ingressos anuals.

⁶⁵ LÓPEZ PIZCUETA, "Estudio de un patrimonio urbano: la Pia Almonia de Barcelona en los siglos XIII-XIV", pp. 427-450; LÓPEZ PIZCUETA, "L'origen del patrimoni de la Pia Almoina en el territori de Barcelona, a la primera meitat del segle XIV", pp. 153-182; FRANKLIN-LYONS, "Fourteenth-century rent management...", *op. cit.*, pp. 229-267.

TAULA 1. Censal *vell* de València recaptat en 1376 (en sous/diners/mealles)⁶⁶

Dins de la ciutat	Pobla Vella	467 / 5 / 1
	Parròquia de Sant Bertomeu a la plaça	408
	Pelleria	376
	Parròquia de Sant Joan al carrer d'en Carcassona	204 / 9
	Parròquia de Sant Nicolau	156
	Parròquia de Sant Esteve	148
	Parròquia de Sant Salvador	121
	Parròquia de Sant Tomàs	107 / 6
	Portal dels Serrans	96 / 6
	Parròquia de Sant Andreu	74
	Parròquia de Santa Caterina a la draperia del lli	72
	Parròquia de Sant Martí	36
	Atzucac del carrer de Sant Agustí	30
	Parròquia de Sant Pere a la freneria	13 / 6
Fora de la ciutat	Rambla	711 / 9
	Sant Melió	683 / 9
	Algirós	632 / 10
	Campanar	611 / 7 / 1
	Raiosa	402 / 9 / 1
	Santmenat	210
	Cinqueros	183 / 7 / 1
	Beniferri	97 / 4 / 1
	Olleria	77
	Malilla	59 / 6
Alboraia	28 / 2	

Cal posar, finalment, una breu atenció a la confusió que pot comportar el terme *censal* utilitzat en aquests llibres. El fet que l'Almoina recaptara una sèrie d'ingressos arreu del territori en concepte de censal no té perquè implicar necessàriament que es tracte de rendes constituïdes. Del que es tracta, en canvi, és de censos emfitèutics obtinguts de béns immobles dels qual l'Almoina és propietària directa. Malgrat que en els llibres de comptabilitat mai s'especifiquen les condicions exactes que atenen l'obtenció d'aquesta renda, el que dificulta confirmar de quin tipus de transacció es tracta exactament, els censals sempre venen acompanyats, fins i tot en el títol de la categoria, pels lluïsmes i les fadigues, drets eminentment emfitèutics, i en nombroses ocasions el procurador

⁶⁶ ACV, lligall 5650-4, ff. 25r-25v.

general es refereix al conjunt d'individus dels que recapta les quantitats recollides com a *emphiteotes*. L'Almoina estava interessada sobretot en la renda a percebre, i no tant en la propietat sobre la qual obtenia aquest *censal*, tot i que fos emfitèutic, ja que en la pràctica, tant en el document notarial que ho certificava com en la renda que es percebia, l'operació era si fa no fa idèntica a la d'una renda constituïda. Un interès, al cap i a la fi, en plena sintonia amb el clima econòmic del moment i l'auge del censal mort a partir de mitjans del segle XIV⁶⁷, mecanisme que, com veurem, també fou emprat per l'Almoina en nombroses ocasions. El fet que la documentació estudiada també tinga cura de posar en distintes categories aquest *censal* i el *censal mort*, així com el fet que el segon sempre aporte una quantitat fixa i el primer no – tot i que mai hi ha diferències considerables entre un any i un altre – reforça aquest raonament. Mentre que el censal mort obeiria únicament a la percepció d'una determinada renda sense atendre sobre què estiguera carregada, la percepció del cens emfitèutic podia variar lleugerament en funció de les diverses dinàmiques que afectaren al món agrícola.

- *Censal mort de València, Alzira i Puçol*

A més de les rendes obtingudes en cada municipi, en aquests tres casos l'Almoina també recaptava censal mort, és a dir, una renda percebuda anualment i lliurada dels drets de llúisme i fadiga, posant per tant l'atenció exclusivament en la quantitat fixa que es percebia cada any, i no sobre què estava carregada. La major part del censal mort recaptat de València es dedicava a la pensió dels pobres instituïts en l'Almoina, tractant-se de la categoria que, junt amb les almoines en absència registrades a les despeses, més informació ens proporciona sobre l'anònima “elit” de pobres que rebien assistència en l'Almoina, instituïts i patrocinats per personatges tan destacats – i allunyats de l'abast d'un pobre de solemnitat – com Francesc d'Esplugues o Berenguer de Codinats (veure Taula 2). Ambdós, durant aquest període, ocuparen càrrecs com el de justícia civil en cas del primer, o mestre racional i jurat en el segon⁶⁸. El censal mort d'Alzira, per la seua part, consistia en 3.000 sous que es recaptaven cada any dels jurats de la localitat i eren entregats pel *peyter* d'aquesta, càrrec de caràcter anual. Per últim, el censal mort de Puçol consistia en 800 sous també recaptats anualment dels jurats del municipi.

- *Tercera part de les rendes de Puçol*

Aquesta renda, que sempre oscil·la entre els 2.000 i els 3.500 sous, és la corresponent a la compra de rendes del municipi realitzada en 1303 per Ramon Despont a Gonçal Eiximén i la seua dona Urraca⁶⁹. Recaptada pel batlle de Puçol, es pagava en dos ter-

⁶⁷ Aquest procés és explicat amb profunditat en GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, pp. 177-202.

⁶⁸ *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*, pp. 47-88.

⁶⁹ PONS ALÓS, “Ramón Despont...”, pp. 225-277.

minis, Tots Sants i Carnestoltes, tot i que puntualment podia vendre's l'arrendament a tercers, com en 1379, quan aquestes rendes foren venudes per aquell any a Pere Pasqual i Jaume de Sant Joan⁷⁰.

TAULA 2. Patrocinadors de pobres documentats entre 1372 i 1379⁷¹

Patrocinador	Pobres	Pensió (sous)
Jaume Munyoç	4	600
Beatriu, viuda de Guillem Serra	2	300
Miquel de Boccinic, procurador del censal de Lliria	1	150
La dona de Bertomeu Matoses	1	150
Na Comina	1	150
Guillem Aguilar, notari	1	-
Mossén Francesc d'Esplugues	7	1.050
Domingo de Manyans	1	150
Pere Llobet, rector d'Almenara	1	150
Berenguer de Codinats	1	150
Bernat Mir, cabiscol	1	150
La dona de Pere Eiximenis de Borriol	1	-
Pere Mollà, prevere beneficiat en l'església d'Albaida	2	-

• *Esdeveniments*

Aquesta categoria recull entrades de divers signe. Es tracta sobretot de *reebudes* que, per la seua excepcionalitat, no es corresponen amb la resta d'ingressos de recaptació continuada al llarg dels anys i que per tant s'agrupen en aquesta part, com els llegats testamentaris. També són freqüents les percepcions relatives als diners d'entrada que posen els patrocinadors a l'hora d'instituir un pobre per tal que l'Almoina compre el censal amb què costejar la seua pensió, com quan en 1379 el frare Martí Nebot pagà 2.000 sous *per rahó d'un pobre que vol instituhir en la dita Almoyna (...). E comprasen lo censal de la dona na Caxa*⁷².

⁷⁰ ACV, lligall 5650-7, f. 21r.

⁷¹ Aquesta taula, realitzada a partir de mencions rescatades en les categories d'*esdeveniments* i *despeses per menut*, no comptabilitza els patrocinadors documentats a través de les almoines en absència, que seran exposats després per tal d'il·lustrar millor aquesta categoria de les despeses.

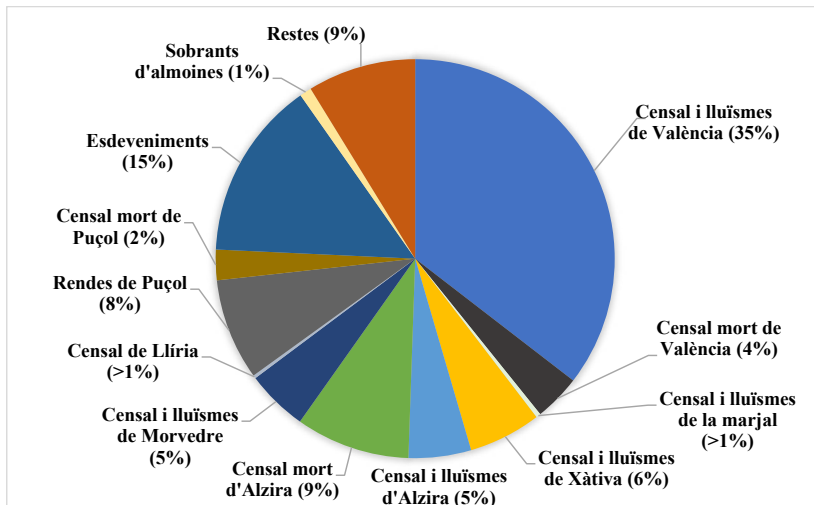
⁷² ACV, lligall 5650-7, f. 12v.

• *Sobrants d'almoines*

Anomenada en les fonts *diners de la caixa que sobren dels senyals*, aquesta categoria recull les quantitats que sobren anualment dels diners repartits als pobres que van a rebre almoina presencialment. Solen oscil·lar entre els 150 i els 350 sous, quantitats que a partir de 1376, tot i quedar registrades, no computen per al total dels ingressos. En aquests anys es detalla com els diners sobrants eren repartits, bé pel distribuïdor dels *senyals* o bé per un dels administradors, als diversos pobres vergonyants que hi havia per la ciutat, sense especificar més al respecte. La condició de vergonyants certament condicionava aquest anonimat, però el procurador general ni tan sols dona notícia de quina quantitat rebia cadascun o si es tractava de pobres associats a altres institucions, potser deixant aquestes qüestions a criteri del repartidor.

A més d'aquestes categories, els ingressos sempre fan menció a les restes i/o deutes de l'exercici anterior. Alguns anys es recullen excepcionalitats, com les *calònies* de Puçol recaptades en 1372⁷³ o els 41 sous de la venda de la fusta que sobrà d'una obra realitzada en la torre de l'edifici de l'Almoina l'any 1373⁷⁴. A mode de conclusió, i donat que les xifres varien poc d'un any a un altre en la majoria de casos, hem decidit mostrar un gràfic corresponent als ingressos de 1374 (un total de 31.316 sous) per tal d'oferir una mostra representativa del que suposava cada categoria sobre el total de la rebuda anual al llarg d'aquest període (Gràfic 1).

GRÀFIC 1. Ingressos de 1374⁷⁵

⁷³ Ibidem, 5650-1, f. 13v.

⁷⁴ Ibidem, 5650-2, f. 10v.

⁷⁵ Gràfic realitzat a partir de les sumes totals documentades en cada categoria. ACV, lligall 5650-3.

3.1. Despeses

• *Almoines en presència i almoines en absència*

Aquestes categories recullen les quantitats que vertebran la funció assistencial de l'Almoïna i motiu principal de la seua fundació: les almoines repartides als pobres. Les almoines en presència –*pobres que prenen en presència* a la font– sempre oscil·len entorn dels 15.000 sous anuals. Aquesta categoria apareix desglossada en entrades mensuals (al voltant de 1.250 sous cada mes) en què es fa entrega de les quantitats al distribuïdor dels *senyals*⁷⁶ perquè aquest repartisca els 5 diners diaris a cada pobre. Al llarg del període estudiat, el nombre de pobres que reben assistència de l'Almoïna creix dels 100 registrats en 1372⁷⁷ als 111 que consten en el llibre de 1379⁷⁸. Situades al costat d'altres almoines, les xifres de l'Almoïna de València en els anys 70 del segle XIV evidencien que aquesta institució proporcionava assistència a menys pobres que les seues homòlogues catalanes, com la de Lleida, que cap a 1397 atenia almenys a 170 pobres, o la de Barcelona, que en aquestes dates n'atendria prop de 280. Un volum que, malgrat tot, empal·lideix davant els 800 pobres als que l'Almoïna de Girona proporcionava aliment entre 1376 i 1377⁷⁹. Més enllà d'oferir una imatge general a mode de ràpida comparació, aquestes xifres deuen ser contextualitzades en els seus respectius àmbits, tenint en compte altres factors com la joventut de la institució valenciana en comparació amb les catalanes, el tipus d'almoïna repartida o la presència d'altres mecanismes assistencials que alleugen la tasca caritativa de l'Almoïna, així com, ja de forma més general, les dinàmiques econòmiques pròpies de cada lloc. Amb tot, les xifres obtingudes en els llibres de comptabilitat, i tal com s'observa a la Taula 2, mostren que cada pobre costava a l'Almoïna uns 150 sous anuals⁸⁰.

Sobre les almoines en absència –*pobres que prenen en absència* a la font– no sabem molt més que les quantitats destinades a cadascun en un o diversos terminis al llarg de l'any, el que indica que aquests pobres no rebien almoïna diàriament, com sí ho feien els *pobres que prenen en presència*. Aquesta categoria detalla els diversos patrocinadors que institueixen el pobre absent en qüestió, de manera que no podem saber res més al respecte d'aquestes operacions més enllà de les quantitats repartides, la suma de les quals sempre es trobava al voltant dels 1.000 sous anuals. Ignorem, doncs, on es trobaven aquests pobres i com es duia a terme l'entrega dels diners, ja que les diverses entrades sols registren com les respectives quantitats són entregades

⁷⁶ El terme *senyals* és utilitzat en la font indistintament per a referir-se tant a l'almoïna repartida com al pobre que la rep.

⁷⁷ ACV, lligall 5650-1, f. 15v.

⁷⁸ Ibidem, 5650-7, f. 23r.

⁷⁹ RICO CAMPS, "Las almoïnas catedralicias...", pp. 157-214.

⁸⁰ En els anys 20 del segle XV, a tall de comparació, cadascun dels 288 pobres que atenia l'Almoïna de Barcelona li costava a la institució 180 sous (146 de menjar i 34 de despeses generals). BAUCELLS I REIG, "La Pia Almoïna de la Seo...", pp. 73-136.

al patrocinator o a un tercer que fa d'intermediari⁸¹. Aquestes dades, no obstant això, són suficients per a recolzar la idea que aquests pobres conformen una “elit” entre els necessitats, ja que no qualsevol persona tindria accés o contactes per a ser patrocinada per figures com el ric *specier* Francesc Conill (veure Taula 3), també fundador d'un hospital a les acaballes de segle⁸².

TAULA 3. Almoines en absència repartides en 1377⁸³

Patrocinator	Pobres	Pensió (sous)
Goçalbo Calp, notari	2	300
La dona de Miquel Prunes	-	72
Fra Picó	2	300
Jaume Conill, prevere	1	150
Pere Castell	1	150
Jaume Roig	4	450
Bernat Desplà, capellà major	1	150
Ramona de Riusec	1	150
Na Elvira	2	280
Guillem Llobet, rector d'Almenara	1	150
Francesc Conill	3	450

És important remarcar també com l'Almoina es preocupava de donar sempre eixida als capitals que tenia prevists dedicar a l'assistència. De la mateixa manera que, com s'ha vist anteriorment, la institució en ocasions repartia els sobrants d'almoines entre els vergonyants de la ciutat en compte de guardar-los com un ingrés més, quan algun dels patrocincadors d'aquests pobres moria, immediatament es buscava instituir de nou la mateixa quantitat de pobres. Així, en 1377 i degut a la mort de l'administrador Pere de l'Abadia, patrocinator de tres pobres en l'Almoina, la institució es preocupà perquè *aquell dia primer de juliol matex foren affegits altres III pobres en la dita Almoyna per l'onrat en Bernat Urdí, d'aquell censal que lo dit en Bernat Urdí e del qual la dita Almoyna és en possessió*⁸⁴. De segur hauria estat més beneficiós haver-se estalviat els 450 sous de pensió que costarien aquests tres pobres nous, obtinguts d'un censal que

⁸¹ És difícil, no obstant, traçar l'extracció social dels pobres que atenia l'Almoina de València amb les dades proporcionades per la documentació comptable treballada en aquest estudi. Una aproximació recent a la qüestió però en el cas de Barcelona es pot observar en BENITO I MONCLÚS i MALTAS I MONTORO, “Repas de pauvre, pauvreté et famine dans la Barcelone du XIV siècle: quels rapports?”, pp. 243-262.

⁸² RUBIO VELA, “Beneficencia y hospitalidad en la ciudad de Valencia durante la Baja Edad Media según las fuentes archivísticas”, pp. 15-60.

⁸³ ACV, lligall 5650-5, ff. 27v-32v.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 22r.

ja posseïa l'Almoïna en el moment de l'operació. Això no obstant, sembla que per als administradors de la institució la tasca caritativa s'evidenciava més important que el benefici immediat que proporcionaven aquestes rendes.

La mort, de la mateixa manera, també arribava eventualment per al pobre, com és el cas del que va instituir Ramona de Riusec, més coneguda en la font com *la dona de Torres Torres*, viuda de Galceran de Bellpuig. Així, i de la mateixa manera que va ocórrer l'any anterior amb la mort d'un patrocinador, la defunció del pobre instituït per Ramona de Riusec fou coberta immediatament amb una entrada de 30 sous per a la institució d'un altre necessitat, aquest per manament testamentari del beneficiat Ramon Ruixol⁸⁵. D'aquesta manera, junt a la suma final d'aquesta categoria, el procurador general s'assegura d'apuntar que *en aquest any fali lo pobre de Torres Torres, e fon affegit per en Ruxol XXX sous*⁸⁶. Amb tot, tant les almoïnes en presència com en absència constitueixen, en conjunt, més de la meitat de les despeses de la institució, seguides com veurem per les rendes dels beneficiats i els salaris. És evident, per tant, que la tasca caritativa i el manteniment que necessàriament se'n derivava d'aquesta era la principal prioritat de l'Almoïna, fent de la seua expansió econòmica el motor necessari per continuar practicant l'assistència.

• *Clergues beneficiats*

Beneficiats la majoria en la capella de Tots Sants, aquests individus rebien anualment, en un o diversos terminis, les rendes corresponents a les tasques que tenien assignades en l'Almoïna, malgrat que a través dels llibres de comptabilitat no s'han pogut documentar les funcions de cadascun (Taula 4). Les quantitats que rebien, però, bé podrien ser un primer indicador a l'hora d'establir la importància que tenien dins l'organigrama de la institució. Als beneficis instituïts originalment per Ramon Despont cal sumar el benefici de n'Espinavell, que recau sobre Pere Berga, i el que instaurà Antoni Pinyana en l'església de Puçol, que almenys en 1379 requeïa sobre el fill de Pere Pasqual, ja que la resta d'anys no s'especifica el destinatari⁸⁷. De la mateixa manera que les almoïnes, les rendes assignades als beneficis trobaven ràpid recanvi quan era necessari, com quan Jaume Tarragó substitueix Ramon Ruixol en 1378 degut a la defunció del segon entre desembre i gener⁸⁸.

⁸⁵ *Ibidem*, 5650-6, f. 29v.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 31r.

⁸⁷ *Ibidem*, 5650-7, f. 25v.

⁸⁸ *Ibidem*, 5650-5, f. 24v.

TAULA 4. Beneficiats de l'Almoina en 1373⁸⁹

Beneficiat	Renda (en sous/diners)
Bernat Desplà, capellà major	560
Ramon Ruixol	425 / 10
Pere Mir	425 / 10
Pere de Conangues	425 / 10
Beneficiat de Puçol	400
Pere Berga	76

- *Salaris*

Aquesta categoria, que apareix alguns anys dins de les *despeses per menut* o junt a les restes, detalla el salari anual del procurador general (600 sous) i el distribuïdor dels *senyals* (200 sous), junt amb els diners que reben Joan de Lavedan, procurador del censal de València i la marjal (al voltant de 600 sous), i Bonanat Monar, notari de confiança de l'Almoina (100 sous)⁹⁰. El primer pels diversos *treballs* en favor de la institució en tot tipus d'assumptes jurídics, i el segon pels nombrosos documents redactats en cada exercici, des d'albarans, cartes públiques i tot tipus de lletres en relació als plets judicials en que s'involucrava l'Almoina en defensa dels seus interessos. És significativa l'absència de salaris destinats als administradors de la institució, raó per la que no podem conèixer quina retribució rebien per la seua tasca administrativa i fonamental. Únicament s'ha pogut documentar en aquests anys una entrada situada junt a la resta de salaris on els dos administradors de 1372, Pasqual Marí i Pere de Monfort, reben 200 sous cadascun *segons ordinació dels senyors bisbe e capítol, en continent aprés que agueren oït lo present compte*⁹¹. En la resta d'anys que comprèn aquest treball no s'ha trobat cap entrada similar.

- *Llànties i ciris*

El volum més petit de despeses es troba recollit en aquesta categoria. Tan sols es detalla la compra anual d'un cert nombre de ciris i arroves d'oli per nodrir la lluminària de les capelles de Santa Anna –a càrrec de Domingo Aguilar, beneficiat d'aquesta– i de Tots Sants. Sembla, a més, que una dona de la qual no s'especifica el nom s'encarregava d'encendre les distintes llums d'ambdues capelles, com apunta una entrada de 1378 relativa a la compra de *dues claus per a la porta del palau on donem la Almoyna, e*

⁸⁹ *Ibidem*, 5650-2, ff. 12v-15r.

⁹⁰ A tall de breu comparació, els salaris de l'Almoina (al voltant de 1.600 sous en total), eren més elevats que els del personal de l'hospital d'en Clapers (sobre els 1.250 sous). RUBIO VELA, "Una fundación burguesa en la Valencia medieval: El Hospital de En Clapers (1311)", pp. 17-49.

⁹¹ ACV, lligall 5650-1, f. 35r.

*és la huna clau per a-n Sanxo Peón e l'altra per a la dona que encén la làntia e fa bé a la Almoyna*⁹².

- *Dobles i aniversaris*

De la mateixa manera que les almoines, els aniversaris i les misses pels difunts eren una altra forma d'invertir en la salvació després de la mort. Aquesta categoria comptable dels llibres de l'Almoina, però, no permet aprofundir massa en la tipologia d'aquests aniversaris o en la seua realització concreta, ja que sols es detalla la despesa que fa la institució a raó de l'aniversari o dobla en qüestió. En el cas dels primers, a més, l'Almoina és la majoria de vegades únicament la intermediària. El procés habitual consistia en entregar els diners assignats per a l'aniversari a l'església en la que s'hi hagués instituït aquest. L'Almoina, amb tot, únicament participava de manera activa en les diverses dobles de Santa Maria que es feien al llarg de l'any, els aniversaris dedicats als bisbes Ramon Despont i Ramon Gastó, així com l'escampament de pa, cera i vi sobre algunes fosses assenyalades, com la de Bernat Vivó, predecessor de Bernat Canterelles en el càrrec de procurador general de la institució. El procés reflectit en la font es basava generalment en constatar l'entrega d'uns diners a una determinada institució per manament testamentari dirigit a l'Almoina. A tall d'exemple, tots els anys el procurador general destinava 19 sous al procurador – bé dels aniversaris, bé dels *percaços* – de Sant Joan de l'Hospital *per l'aniversari que y jaquí la dona na Borrella, de la qual la dita Almoyna és hereva*⁹³.

- *Despeses extraordinàries per menut*

Probablement es tracta de la categoria més rica en continguts. Les *despeses per menut* agrupen una variadíssima quantitat de dades relatives al dia a dia de la gestió de l'Almoina, des de compres de censals i despeses relacionades amb les freqüents batalles judicials en què s'involucrava la institució, fins a les rutinàries tasques de manteniment de l'edifici.

En un sentit estrictament quantitatiu, les entrades que més es repeteixen en la primera part d'aquesta categoria són les relatives al pagament de tot tipus de lletres i documents redactats per notaris en relació als plets judicials. Zelosa de les seues possessions, la institució no dubtava en desplegar tot l'aparell jurídic que tenia a mà, mitjançant diversos notaris i advocats, davant el més mínim agent disruptor a l'hora de recaptar les seues rendes. Era vital no assentar cap precedent, i l'Almoina pledejà per quantitats censals tan reduïdes –el preu pel que es compraren, però, degué ser més elevat– com els 6 sous censals que rebien del mercader Romeu Oller⁹⁴, o els 21 sous censals que

⁹² *Ibidem*, 5650-6, f. 35v.

⁹³ *Ibidem*, 5650-5, f. 33v.

⁹⁴ *Ibidem*, 5650-4, f. 36r.

disputà als jurats de Morvedre *per lo cens que's pres de II molins qui feyen çens a la dita Almoyna, ço és, la hun qui era d'en Ramon Armengol, IX sous, e l'altre qui era d'en Guillem Celom, XII sous, IX diners*⁹⁵. L'eventual resolució d'aquests plets s'estenia llargament en el temps, qüestió que podem rastrejar a través dels pagaments periòdics a notaris i advocats que feien engreixar la paperassa judicial registrada en les entrades d'esta categoria. Per exemple, tres anys després de començar el plet contra els jurats de Morvedre pels dos molins esmentats, en 1379 l'Almoina rep finalment 500 sous d'aquests *per rahó del çens dels molins d'en Celom e d'en Armengol*⁹⁶. En aquest mateix sentit, les despeses reflecteixen com l'Almoina, per altra banda, ha de pagar 33 sous al notari Domingo Joan *per salari de l'advocació que feu en lo plet que la dita Almoyna menava contra los jurats de Morvedre per rahó dels XX sous censals que feyen los molins d'en Celom*⁹⁷. Un altre exemple el podem trobar en 1372, moment en què l'Almoina ja sembla plenament involucrada en un *pleyt que mena contra la universitat de Xàtiva per lo censal que's pervingueren a obs dels vals de Xàtiva*, com demostra el pagament de 50 sous a Bernat del Miracle, *savi en dret*, per la seua advocació⁹⁸. Aquest enfrontament, probablement arrelat en una expansió de les muralles del municipi que afectaria la percepció de censal per part de la institució, semblà resoldre's finalment en 1374, quan el procurador general registra la rebuda de 2.800 sous *del síndich de Xàtiva, per avinença del plet que la Almoyna havia per los censals de la dita Almoyna en Xàtiva, procés a ops dels valls e reevalls*⁹⁹.

Malgrat que les especificitats dels diversos processos escapen al registre comptable que fa l'Almoina, és possible constatar almenys les diverses despeses que se'n derivaven i el temps aproximat que duraven, atenent les diverses pagues per advocacions i redacció de documents. En el cas del procés de Xàtiva, un any abans de la resolució definitiva, continuen registrant-se despeses al respecte, com el pagament de 110 sous a Bernat del Miracle per l'advocació del plet, així com els 76 sous que costà *lo convit de la col·lació que's tench, on foren micer Jacme Jofre, en Bernat del Miracle e d'altres bons homes per lo fet de Xàtiva, e venia a la part de la Almoyna*, com a agraïment per la seua tasca en favor dels interessos de la institució¹⁰⁰. Així, l'Almoina no sols vetlava per les seues propietats, sinó també per aquells que ajudaven o podien ajudar-la en un futur. Entre 1376 i 1379, per tal d'aconseguir que Bernat de Bonastre mitjançara en favor de la institució per a aconseguir del monarca una llicència per comprar 40.000 sous censals, probablement de terres de reialenc, la institució va complimentar-lo amb *huna ampolla de vin grech e II parells de polls*, i en l'entrada següent, el procurador general apunta com també obsequià Rotlà, cambrer de Bonastre, *al qual preguí molt que donàs recapte a la dita supplicació*, un parell de calces per valor de dos florins¹⁰¹. Inesgotable en el

⁹⁵ *Ibidem*, f. 59r.

⁹⁶ *Ibidem*, 5650-7, f. 12v.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 31r.

⁹⁸ *Ibidem*, 5650-1, f. 28v.

⁹⁹ *Ibidem*, 5650-3, f. 6v.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 5650-2, f. 26v.

¹⁰¹ *Ibidem*, 5650-4, f. 65r.

seu afany per a aconseguir l'esmentada llicència, i junt als més de 300 sous del viatge del procurador general a Barcelona per rebre-la¹⁰², l'Almoïna acabà invertint més de 5.000 sous per compensar Bonastre, el qual *havia feta letra que recaptava una carta de gràcia del senyor Rey, ab la qual la dita Almoyna pogués comprar per quantitat de quaranta mil sous*¹⁰³, així com a *altres pregadors que y entervengueren a pregar lo dit senyor Rey*¹⁰⁴.

L'Almoïna era també curosa dels seus pobres, o almenys de les rendes que els mantenien, com indica la ràpida acció que prengueren en 1372 contra la dona de Francesc d'Esplugues de seguida que començaren a detectar-se irregularitats en l'entrada de pensions per als set pobres que ella i el seu marit havien instituit¹⁰⁵. Dos anys més tard, les pensions continuaven sense especificar-se, el que justificà la redacció, per part del notari de la cort de l'oficial de la Seu, d'una *letra* contra la dona d'Esplugues, *qui lexà VII pobres a la dita Almoyna e no curave pagar les pensions*¹⁰⁶. Per raons que escapen al registre comptable, la responsabilitat de procurar el manteniment d'aquests necessitats recaigué en 1376 sobre Eiximén Péreç i la seua dona, que tampoc lliuraren cap quantitat, com demostra el procés obert contra ells *com se obligaren ell e sa muller (...) a donar la pensió als dits VII pobres que lexà en Francesch d'Esplugues*¹⁰⁷. Amb intencions més desinteressades, l'Almoïna també es va assegurar que Guerau Fuster, figura habitual en diverses advocacions al llarg d'aquests anys, rebera una part de l'herència del difunt sagristà i antic administrador Pasqual Marí. Fuster, *qui treballà molt en les fahenes del sacristà*, acabà rebent 22 sous malgrat que *los marmessors no volien retre compte ni donar los béns*¹⁰⁸.

Una observació prolongada d'aquestes despeses evidència que els marmessors eren l'origen de gran part dels enfrontaments judicials en què bregava l'Almoïna. En aquest sentit, el testament de l'antic administrador Pasqual Marí degué causar no pocs maldecaps a la institució i als altres hereus, com demostra l'abundant quantitat d'entrades relatives al plet contra els marmessors que es comptabilitzen al llarg d'aquests anys¹⁰⁹.

¹⁰² Ítem, met en data que fiu de messió, com aní a Barcelona per haver la licència del senyor Rey, en lo qual viatge stigü XXXII dies entre yo, lo macip e la bèstia ab lo aventurer, entre anar, star e venir, e III sous que prenia la bèstia tots jorns de loguer, e a obs de VI sous, VI diners, uns dies ab altres de provisió. *Ibidem*, 5650-5, f. 37r.

¹⁰³ *Ibidem*, 5650-6, f. 34r.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 5650-7, f. 37r.

¹⁰⁵ Ítem, costaren dues lletres contra la dona muller que fon de l'honorat en Francesch d'Esplugues, que assignàs VII pobres a la dita Almoyna, e que nomenàs aquells e que mostràs com los havia pagats. *Ibidem*, 5650-2, f. 29v.

¹⁰⁶ *Ibidem*, 5650-3, f. 19r.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 5650-4, f. 61r.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 59v.

¹⁰⁹ Sembla que el procés arribà a una primera resolució en 1376 quan l'Almoïna, després de fer compte del que li corresponia a cada hereu, es quedà amb 832 sous de l'herència del sagristà, no sense abans haver pledejat els termes d'aquest repartiment amb els marmessors. L'Almoïna, no obstant, continuaria pagant costos d'advocacions durant els anys següents, així com arribant a *avinences* amb altres hereus. *Ibidem*, f. 35v.

Quan l'Almoina era l'hereva, s'assegurava de rebre fins l'última mealla d'allò que li tocava. Amb la mort d'un altre antic administrador, Pere de l'Abadia, la institució imposà una demanda *contra lo sindich de la ciutat de València, per vigor d'una carta de deute ab la qual la dita ciutat devia a-n Pere de l'Abadia, peborde de la Seu de València, II^m sous, los quals lo dit en Pere havia prestat als conservadors de la Unió e del qual la dita Almoyna és hereva*¹¹⁰. Més sonada degué ser la resposta que donà l'Almoina als obstacles posats per Vicent Utrelles, marmessor de la dona de Guillem Gastó, perquè la institució rebera la seua part de l'herència. El procés, iniciat contra tots els marmessors – l'esmentat Utrelles, Guerau de Castellverd i Guillem Gastó – *per ço com no volen retre compte del testament de la dita dona*¹¹¹, es centrà en Vicent Utrelles a partir de l'any següent, quan fou *retut compte de la marmessoria e n'estech molt vedat lo marmessor*¹¹². Malgrat que la font no dona més informació relativa a aquest vet, l'Almoina anà més enllà, i amb intenció que tothom es fes ressò dels entrebancs posats pel marmessor, encarregà en 1374 una *letra ab cartells perquè fon denunciat per vedat lo dit en Vicent Utrelles, ab senys sonants e candeles apagants*¹¹³.

Comptat i debatut, malgrat que les fonts no es mostren massa transparents a l'hora de tractar el rerefons dels distints enfrontaments judicials que pledejava l'Almoina, sent impossible en moltes ocasions saber quina fou la resolució, sí que deixen un rastre monetari ben visible que evidencia les poc negligibles quantitats que la institució invertia en advocats i notaris per tal de defendre els seus interessos. La constant circulació de diners, al seu torn, seria la responsable del registre d'una altra entrada habitual en aquesta categoria: els canvis de moneda. Sembla que quan l'Almoina acumulava certa quantitat de moneda vella, probablement raspada o amb altres imperfeccions, acudia a personatges com el flequer Joan Arrufat, que li canvià al procurador general 182 florins vells per uns de nous *a obs de II diners per peça*¹¹⁴, o el taverner Pere Trullols, que li canvià 200 florins a raó d'un diner per peça¹¹⁵. També són freqüents les despeses dedicades a paper i llibres on continuar apuntant els comptes relatius als distints censals, com els 15 sous invertits l'any 1377 en un llibre de paper toscà i en un escrivent que hi apuntara *on eren les possessions e emphiteotes del censal menut de València*¹¹⁶, o un llibre redactat en 1372 arran dels estralls que la Guerra dels dos Peres provocà en Morvedre, que obligà a reestablir certes propietats mitjançant noves cartes d'establiment. D'aquesta manera, 7 sous es destinaren a pagar *un libre de paper tramès an Jacme Armengol, per tal que scrivís en lo dit libre tots los emphiteotes que havien stablides*

¹¹⁰ *Ibidem*, 5650-6, f. 34r. 30 anys després, per altre costat, trobem encara recialles de l'estructura de la Unió. Per aprofundir més en la documentació d'aquest moviment, *Vid.* RODRIGO LIZONDO, *Diplomatari de la Unió del Regne de València (1347-1349)*.

¹¹¹ ACV, lligall 5650-1, ff. 29r i 30r.

¹¹² *Ibidem*, 5650-2, f. 27r.

¹¹³ *Ibidem*, 5650-3, f. 18v.

¹¹⁴ *Ibidem*, f. 18r.

¹¹⁵ *Ibidem*, 5650-4, f. 22r.

¹¹⁶ *Ibidem*, 5650-5, f. 35v.

*les terres que eren ermes, les quals establiren novellament*¹¹⁷; i 11 sous costà el llibre *ab cubertes vermeles per scriure les cartes que fem, com stablim les terres que eren ermes en Morvedre per lo feyt de la guerra, les quals stablim novellament*¹¹⁸.

Com s'ha esmentat adés, les despeses també fan compte de les reparacions i reformes que tenien lloc en l'edifici de l'Almoïna, tant aquelles que es repetien cada any, com escurar el pou i els bancs del pati, *adobar el terrat* o netejar els diversos albellons que evacuaven al carrer; com les més excepcionals, que solien vindre detallades com a subcategoria. A tall d'exemple, dins de les despeses de 1373 podem observar al detall la reforma escomesa en la torre de l'edifici, tant per parts com dividida en dies de la setmana, seguida de les reparacions fetes en les latrines¹¹⁹. No sempre, però, es tractava necessàriament de qüestions estructurals, com demostren les despeses dedicades en 1376 a les alnes de seda i lli amb què es confeccionà *hun vestiment per a la capella de Tots Sants, car aquell que y era era tot squinçat*, sumant totes les entrades un total de 68 sous¹²⁰. Per altra banda, són habituals també les compres de grans càrregues de calç, arena i algeps per a les diverses obres, portades per animals i treballades per distints jornalers –*manobres* i *moços*– sota la direcció d'un *maestre*, que sempre cobrava un pocs sous més que la resta. Aquestes despeses també detallen, finalment, l'esmorzar i el berenar d'aquests treballadors, consistent en racions de pa, vi i companatge que voltaven sempre els 2 sous.

Finalment, les altres entrades que podem destacar de les *despeses per menut* són les relatives a la compra de censal (veure Taula 5). De nou, la font no és massa eloqüent al respecte i rarament se'ns permet saber, més enllà de les quantitats invertides, quin tipus de renda s'extrau exactament en la majoria de casos. El més habitual és la simple menció a la compra d'una determinada suma de sous censals, sense especificar si som davant de cens emfitèutic sobre una propietat de la que l'Almoïna esdevindria propietària directa, o si pel contrari, es tracta del censal mort que ja venia imposant-se en el mercat creditici valencià des de mitjans de segle.

Junt amb les ocasionals restes i deutes que també es paguen al final de les despeses, aquestes són les categories que conformen la secció de *dates* de la comptabilitat de l'Almoïna. De la mateixa manera que amb els ingressos, mostrem un gràfic (Gràfic 2) relatiu a les despeses de 1376 (un total de 28.087 sous) com a model il·lustratiu de les proporcions habituals de cada categoria durant aquests anys.

¹¹⁷ *Ibidem*, 5650-1, f. 30r.

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 33r. Per a una aproximació recent als estralls de la guerra amb Castella en el regne de València, vegeu SANAHUJA FERRER, *Un reino asediado. El impacto de la guerra de los dos Pedros en el reino de Valencia (1356-1369). Estructuras políticas, económicas y sociales*.

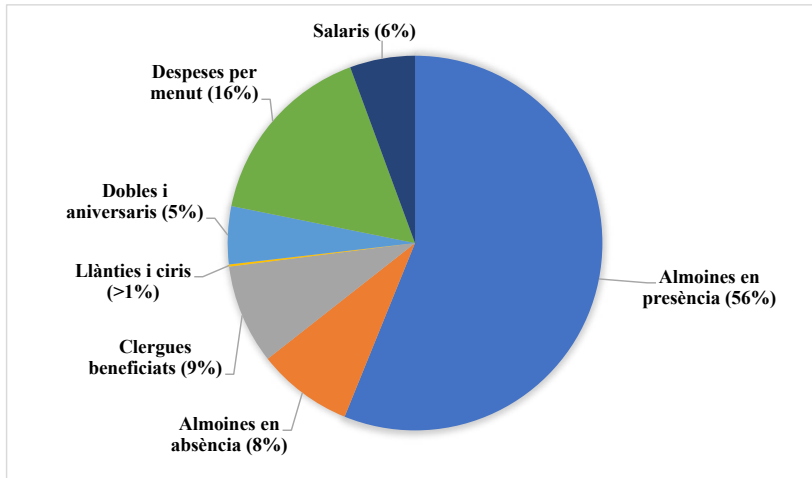
¹¹⁹ ACV, lligall 5650-2, ff. 24r-27r.

¹²⁰ *Ibidem*, 5650-4, ff. 64r-64v.

TAULA 7. Censals comprats per l'Almoina, 1372-1379 (en sous/diners)

Any	Censatari	Censal	Preu	Raó	Carregament
1372	Misser Ramon Tolsà	-	209	-	Propietat en Sant Antoni
1372	Misser Ramon Tolsà	7	140	-	-
1373	Macià Aranyó	60	866 / 3	Aniversari	Propietat en Alzira
1374	Jaume Jofre	220 / 4	2.800	-	Propietat en Xàtiva
1375	Domingo Borràs	50 / 8	928	Pensió d'un pobre	-
1375	La mare de Ramon Sesolles	102 / 10	1.520	Pensió d'un pobre	Propietat en l'horta de la moreria de Xàtiva
1375	La mare de Ramon Sesolles	51	680	Aniversari	Propietat en l'horta de la moreria de Xàtiva
1375	Jaume Piquer	9	180	Aniversari	Un <i>alberch</i> en Russafa
1377	Domingo Domènec	2 morabatins	360	-	Un <i>alberch</i> en Sant Salvador
1377	Guillem Quintana, notari	2 maçmodines	420	-	3 cafissades de vinya en Petra
1377	Guillem d'Orrit	112	2.240	-	Cases dins la ciutat
1378	Ramona, viuda de Joan de Pròxida, i la seua filla	315	5.500	-	Propietat en l'horta de la moreria de Xàtiva
1378	Mossén Rodrigo Dieç	331 / 8	6.600	-	Propietat en l'horta de la moreria de Xàtiva
1378	Vicent Desgraus	200	3.542 / 6	Pensió de dos pobres	Terres en Campanar
1378	Francesca, filla de Jaume Vicent	36	660	Pensió de dos pobres	Un obrador
1378	Caterina, viuda de Bernat Burgués	9	180	-	Un <i>alberch</i> en el carrer del molí de na Revella
1378	Alegret Mercader	9	150	-	Cases darrere de Sant Jordi
1379	Castellana, viuda de Joan Martíneç d'Eslava, i el seu fill, Martí Enyegues	294	4.285	Pensió de dos pobres	Propietat en Xàtiva
1379	Francesc de Lluna	350	7.000	Pensió d'un pobre	Propietats en Cotelles, Algirós i Mormany
1379	Na Caixa	163	3.000	Pensió d'un pobre	-
1379	Bernat de Pratboi, cambiador	28	600	-	9 fanecades de terra en Campanar
1379	Pere Borràs, llaurador	31	600	-	9 fanecades de terra en el camí de la mar
1379	Misser Miquel i Bertomeu Just	430	6.105	-	Terres en Cullera i Riola
1379	Francesc Martorell	150	-	Pensió d'un pobre	-

GRÀFIC 2. Despeses de 1376¹²¹

4. L'abast i la capacitat econòmica de l'Almoina

TAULA 6. Totals d'ingressos i despeses, 1372-1379 (en sous/diners/mealles)

ANY	INGRESSOS	DESPESES	DIFERÈNCIA
1372	26.185	26.664 / 6	- 449 / 6
1373	26.699 / 6 / 1	24.686 / 9	2.012 / 4
1374	31.416 / 9 / 1	28.634 / 5	2.782 / 4 / 1
1375	33.813 / 6	29.532	4.281 / 6
1376	34.301 / 10	28.087 / 9	6.214 / 1
1377	38.934 / 5 / 1	32.718 / 4	6.216 / 3
1378	53.153 / 7	44.672 / 9	8.480 / 10
1379	59.282	49.214 / 7	10.067 / 5

Si sumem tota la diferència obtinguda entre els ingressos i despeses dels anys que estudia aquest treball (veure Taula 6), podem observar com l'Almoina tancà la dècada amb una capacitat financera que superava els 40.000 sous de pur benefici. El poder econòmic de la institució, tot i la seua perspectiva assistencial, superava ja a mitjans de segle els ingressos de moltes petites senyories i viles mitjanes, fita poc negligible si tenim en compte les complicades conjuntures que es succeïren durant aquesta etapa,

¹²¹ Gràfic realitzat a partir de les sumes totals documentades en cada categoria. *Ibidem*, 5650-4.

destacant la creixent quantitat de camps abandonats degut als estralls de la pesta¹²². Ja des de la seua fundació, com hem vist, l'Almoïna comptà amb un patrimoni bàsic a partir del qual anar obtenint ingressos que no sols supliren l'assistència als necessitats que atenia en aquell moment sinó que permetera també generar un benefici suficient com per seguir adquirint noves rendes amb què mantindre, al seu torn, la creixent massa de pobres que albiraven les dificultats de les dinàmiques baixmedievales.

L'expansió econòmica de l'Almoïna, però, sempre anà lligada a la motivació caritativa. Es tractava de cercar inversions de percepció fàcil i lliure de risc, que en el cas d'aquesta institució es van vehicular sobretot a través de la percepció de renda emfitèutica, i no tant, com hem pogut veure al llarg del treball, en les pràctiques creditícies que s'imposaren a partir de mitjans de segle. El clima econòmic, no obstant això, era compartit i l'Almoïna no era aliena a les dinàmiques generals de l'època. En aquest sentit, no es tracta tant de singularitzar el camí seguit per aquesta institució contraposat al panorama conformat per censals morts i crèdits desvinculats que s'aniria imposant, sinó d'entendre que les motivacions caritatives certament degueren condicionar el tipus de renda que es preferia obtindre. Així, l'Almoïna era una inversora hàbil, com demostra la primerenca adquisició per Ramon Conesa de terres en la marjal de Russafa, llavors una zona encara per rompre, oferides a baix preu amb la intenció que els nous emfiteutes les treballaren i cultivaren, augmentant el seu valor de cara a una potencial venda futura en concepte de lluïsmes. La institució també posseïa nombroses terres en Campanar i una "Pobla de l'Almoïna" –*pobla del bisbe* en els llibres de comptabilitat– situada en la parròquia de Santa Caterina¹²³. Paradigmàtica a l'hora d'entendre les inversions que agradaven a l'Almoïna fou també la compra de Benimaclet en 1409 per 85.515 sous, en un moment en què la capacitat financera de la institució ja rondava els 50.000 sous¹²⁴. En total, l'Almoïna havia afegit al seu patrimoni 760 fanecades (63,3 ha.), fraccionades en 120 camps. Ara bé, s'ha de tindre en compte, a mode de precaució, que els capbreus –o els inventaris en el cas de la compra de Benimaclet– registren el domini però no necessàriament el territori complet¹²⁵.

Fonamental a l'hora d'entendre d'on provenien els diners de l'Almoïna fou també la ja tractada donació testamentària de Bernat Desclapers, que deixà sa casa a la institució per tal d'acollir-hi les tasques caritatives i les estances dels beneficiats¹²⁶. En efecte,

¹²² GARCIA-OLIVER, "Caritat cristiana, mercat de senyoriús...", *op. cit.*, pp. 129-145. A nivell econòmic, l'Almoïna no semblà patir en gran mesura les conjuntures negatives posteriors, tenint en compte el funcionament normal i la continua crescuda d'ingressos durant la cronologia estudiada. Per a un estudi en profunditat sobre els efectes de les caresties en aquest període, *Vid.* FRANKLIN-LYONS, *Shortage and famine in the Late Medieval Crown of Aragon*.

¹²³ Les parcel·les de Russafa s'oferien per 4 sous la cafissada, amb entrades de tan sols 18 sous. GARCIA MARSILLA, *Vivir a crédito...*, *op. cit.*, p. 148.

¹²⁴ L'Almoïna pagà 56.030 sous i els aniversaris i dobles de la Seu els restants 24.485. GARCIA-OLIVER, "Caritat cristiana, mercat de senyoriús...", pp. 129-145.

¹²⁵ *Idem*.

¹²⁶ Prop de l'edifici de l'Almoïna devia estar una altra propietat de la institució, *les cases de la botiga que són de la dita Almoyna prop l'almudí*, llogades per Jaume Piquer. ACV, lligall 5650-3, f. 21v.

les herències que rebia l'Almoina de nombrosos individus preocupats per assegurar la seua salvació constituïen una altra font gens negligible d'ingressos, i malgrat que en moltes ocasions es tractava únicament de diners, altres vegades la institució heretava patrimoni immoble. La varietat, però, era enorme, ja que la caritat no era restrictiva i tothom era benvingut a fer donacions i susceptible de preocupar-se per la seua ànima en el Purgatori, ja foren membres de l'oligarquia o ciutadans comuns. El poder adquisitiu devia condicionar, per tant, malgrat que no totalment, la voluntat caritativa del testador. Com a mostra, en 1378 l'Almoina heretà la mòdica quantitat de 10 sous dels marmessors de na Bernarda, viuda de Pere de Miramar¹²⁷, i tan sols unes pàgines després el procurador general registra la generosa donació de Just Cabrera, detallant els béns que aquest va recollir en el seu testament: *unes cases davant casa de Ramon Costa, e IX fanechades de terra campa en terme d'Algiroç, e XII fanecades de vinya en terme de Rambla, e roba de casa, e cup e gerres*¹²⁸.

L'Almoina, per tant, gaudia ja a finals del segle XIV d'una enorme capacitat econòmica, com demostra una ràpida comparació amb un dels hospitals més importants de la ciutat. En 1374-75, exercici en què la institució fundada per Despont supera els 31.000 sous ingressats, l'hospital d'en Clapers tot just en sobrepassa els 8.700. Les despeses, en consonància, també són molt menors: 10.000 sous de l'hospital enfront dels més de 28.600 de l'Almoina. Per un altre costat, si parem atenció als censos percebuts per l'hospital d'en Clapers per immobles situats dins de la mateixa àrea que abastava el censal *vell* de València recaptat per l'Almoina, observem que en 1384-85, l'hospital percebia vora 7.500 sous d'aquestes propietats, mentre que l'Almoina, nou anys abans (veure Taula 1), ja en recaptava més de 6.000¹²⁹. Aquestes dades, però, no poden servir més que com a referent bàsic del poder econòmic de l'Almoina, que s'ha volgut destacar respecte del d'altres institucions per tal de començar a situar-la en el mateix marc assistencial. Cal no oblidar que cada institució obeïa a les seues particularitats i que aquestes deuen tenir-se en compte a l'hora de realitzar anàlisis més amplis. Com a exemple d'aquesta necessària precaució, no pot ser obviat a l'hora d'estudiar aquest marc assistencial de manera més ampla un fet com que l'Almoina, en cap dels anys estudiats en aquest treball, percep un sol sou de renda censal del deute municipal, com sí fan l'hospital de la Reina i el d'en Clapers en 1377 i 1379, recaptant 1.000 i 275 sous respectivament¹³⁰. Les dades de l'Almoina, per tant, mostren una puixança considerable tenint en compte les circumstàncies generals, però s'imposa un estudi exhaustiu de les institucions assistencials de la ciutat de València en conjunt per donar-li a la fundació de Despont – i a qualsevol altra institució, per les mateixes raons – un lloc propi dins del “rànquing” caritatiu de la ciutat.

¹²⁷ *Ibidem*, 5650-6, f. 10v.

¹²⁸ *Ibidem*, ff. 35v-36r.

¹²⁹ Les dades de l'hospital d'en Clapers s'han extret de RUBIO VELA, *Pobreza, enfermedad...*, pp. 92-101.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 53.

Conclusions

L'Almoïna, en l'exercici de les seues funcions assistencials, és una mostra paradigmàtica del clima intel·lectual, social i econòmic en què es conceptualitzà la caritat baixmedieval. Les particularitats vistes al voltant de la seua fundació evidencien una concepció compartida per laics i eclesiàstics davant el problema fonamental de la pobresa, que es demostrava com el malaurat revers de la moneda de la puixança econòmica de l'època. Mitjançant la seua tasca caritativa l'Almoïna alleujava les necessitats dels seus pobres al mateix temps que les inquietuds de nombrosos ciutadans respecte la seua salvació, conscients com eren, més que en cap moment anterior, del que deien les Escripures i el que els esperava en el Purgatori.

De la mateixa manera, l'Almoïna de València ha de ser també compresa com un intermediari fonamental entre el camp i la ciutat. Així, per mitjà de l'extracció de renda camperola, font fonamental d'ingressos per a la institució, l'Almoïna assegurava el bon estat i la rendibilitat de les terres, animant alhora el mercat parcel·lari¹³¹. En definitiva, i com ens mostren les informacions extretes dels seus llibres de comptabilitat, l'Almoïna era una institució plenament integrada en els circuits assistencials i econòmics de la ciutat, amb una enorme capacitat financera erigida sobre les rendes que proporcionava la propietat emfitèutica amb què engrossia constantment el seu patrimoni. Poder econòmic, com també hem vist, directament relacionat amb la seua capacitat caritativa. Lliurats de les motivacions mercantils que impulsaven altres projectes, els administradors de l'Almoïna cercaven augmentar els seus beneficis, no per enriquir-se, sinó per poder seguir realitzant les seues tasques assistencials de manera continuada i sense entrebancs, comportament evidenciat pels distints casos mostrats en el capítol precedent. Com més rendes, en definitiva, més capacitat caritativa, i l'Almoïna s'assegurava que tots els engranatges de la seua pràctica assistencial giraren greixats per un vast conjunt de notaris i advocats junt als que barallar fins l'última mealla d'herències, pensions per als seus necessitats i rendes de tot tipus.

Es tractava, en resum, de l'expressió definitiva de caritat cristiana que una institució baixmedieval podia engegar, ateses les seues motivacions i el seu funcionament intern. L'Almoïna es trobava plenament inserida en el context més ampli de l'assistència urbana però es trobava deslliurada, per les mateixes condicions que la caracteritzaven, de cercar el prestigi que podia comportar la caritat en aquesta època, codificada ja en termes completament mercantils. D'aquesta manera, no és convenient interpretar de la mateixa manera els ingressos d'una institució com l'Almoïna que els d'una empresa comercial, per exemple. Els beneficis resultants de l'expansió econòmica de la institució deuen interpretar-se, en canvi, en clau caritativa, açò és, traduint la capacitat financera de l'Almoïna en la capacitat per mantindre la seua activitat assistencial. Com s'ha pogut observar en les pàgines precedents, aquesta institució no cercava el benefici en els mateixos termes que un senyor feudal o un mercader, sinó que buscava constantment noves rendes de per-

¹³¹ GARCIA-OLIVER, "Caritat cristiana, mercat de senyoriús...", pp. 129-145.

cepció segura, lliures de risc, invertint en projectes emfitèutics a llarg termini i dedicant, com evidencien les dades recollides, al voltant del 60% de les seues despeses a l'atenció directa als pobres. El marge de benefici restant, com també hem vist, tot i acumular-se progressivament a causa del creixent patrimoni, es canalitzava ràpidament a través de l'adquisició de noves rendes, que no feien sinó seguir augmentant la capacitat financera, i per tant caritativa, de la institució, reiniciant de nou aquest cicle a cada exercici fiscal. Aquesta capacitat financera, per altra banda, evidencia la puixança d'aquesta institució en el context general de l'assistència a la ciutat de València, i empeny el seu estudi a efectes de comprendre millor els mecanismes caritatius engegats pels seus habitants. Dependrà també de futures investigacions dibuixar, complementant-se amb altres fonts, un paisatge complet del patrimoni de l'Almoïna al llarg del període baixmedieval. Una mirada a llarg termini, i no limitada als poc menys de deu anys que tracta el present estudi, permetrà també, finalment, dilucidar noves qüestions respecte l'organigrama de la institució i com aquesta es relacionava amb el seu entorn, així com profunditzar en les relacions entre els patrocinadors i els pobres que hi instituïen, confirmant, refutant o ampliant les primerenques hipòtesis establertes en aquest treball. El que s'ha evidenciat, amb tot, és l'obligada necessitat d'incorporar l'estudi de l'Almoïna de la Seu en el tractament general de l'assistència als pobres en la València medieval, demostrada la seua capacitat d'acció, el seu poder econòmic i el seu important paper com a agent catalitzador, tant de les dinàmiques camp-ciutat com de les concepcions caritatives que s'imposaren en l'època. Alleujant les necessitats materials dels pobres per una banda i les necessitats espirituals dels donants per una altra, l'Almoïna de la Seu se'ns mostra com una il·lustrativa síntesi del lloc que ocupava l'engranatge caritatiu en la gran màquina econòmica feudal de la tardor medieval.

Bibliografia

A pobreza e a assistència aos pobres na península ibérica durante a Idade Média. Actas das Ias jornadas Luso-Espanholas de História Medieval. Lisboa, 25-30 de setembro de 1972, Instituto de Alta Cultura, Lisboa, 1973.

AAVV, *Memoria Ecclesiae X. Beneficencia y hospitalidad en los archivos de la Iglesia santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España. Actas del XI Congreso de la Asociación celebrado en Valencia (Primera parte) (11 al 15 de septiembre de 1995)*, Asociación de Archiveros de la Iglesia en España, Oviedo, 1997.

AAVV, *Memoria Ecclesiae XI. Beneficencia y hospitalidad en los archivos de la Iglesia santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España. Actas del XI Congreso de la Asociación celebrado en Valencia (Segunda parte) (11 al 15 de septiembre de 1995)*, Asociación de Archiveros de la Iglesia en España, Oviedo, 1997.

BAUCELLS I REIG, Josep, "La Pia Almoïna de la Seo de Barcelona. Origen y desarrollo", en *A pobreza e a assistència aos pobres na península ibérica durante a Idade Média. Actas das Ias jornadas Luso-Espanholas de História Medieval. Lisboa, 25-30 de setembro de 1972*, Instituto de Alta Cultura, Lisboa, 1973, pp. 73-136.

- BAUCELLS I REIG, Josep, “Gènesi de la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona: els fundadors”, *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, Manuel Riu Riu (ed.), Centro Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, 1980, pp. 17-75.
- BENITO I MONCLÚS, Pere, “L’Almoïna de la Seu de Barcelona: gènesi i formació d’un sistema integrat de comptabilitat (1283-1419)”, *Comptes de senyor, comptes de pagès. Les comptabilitats en la història rural*, Enric Sagner Hom et al. (eds.), Associació d’Història Rural de les Comarques Gironines, Girona, 2013, pp. 73-92.
- BENITO I MONCLÚS, Pere i MALTAS I MONTORO, Joan, “Repas de pauvre, pauvreté et famine dans la Barcelone du XIV siècle: quels rapports?”, *Économies de la pauvreté au Moyen Âge*, Pere Benito i Monclús et al. (coords.), Casa de Velázquez – École française de Rome, Madrid, 2023, pp. 243-262.
- BERTRAN I ROIGÈ, Prim, “L’Almoïna Pontificia d’Avinyó. Els seus inicis (1316-1324) en temps de Joan XXII”, *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 25 (2003-2004), pp. 291-315.
- BERTRAN I ROIGÈ, Prim, “La Pia Almoïna de Lleida i el recurs al crèdit censal com a font de finançament, al voltant de 1400”, *La Corona catalanoaragonesa, l’Islam i el món mediterrani: estudis d’història medieval en homenatge a la Doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, Josefina Mutgé i Vives et al. (eds.), Centro Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, 2013, pp. 87-97.
- BRASHER, Sally M., *Hospitals and charity. Religious culture and civic life in medieval northern Italy*, Manchester University Press, Manchester, 2017.
- BRODMAN, James W. *Charity and Religion in Medieval Europe*, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 2009.
- BURNS, Robert I, “Los hospitales del reino de Valencia en el siglo XIII”, *Anuario de Estudios Medievales*, 2 (1965), pp. 135-154.
- CÁRCEL ORTÍ, María Milagros, *Un formulari i un registre del bisbe de València Jaume d’Aragó (segle XIV)*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2005.
- CHABÀS LLORENS, Roc, *Episcopologio Valentíno*, Imprenta Vives Mora, València, 1912.
- CHIFFOLEAU, Jacques, *La comptabilité de l’Au-Delà: les hommes, la mort et la religion dans la région d’Avignon a la fin du Moyen Age (vers 1320 - vers 1480)*, École française de Rome, Roma, 1980.
- COMELLES I ESTEBAN, Josep M. et al. (coords.), *Imago civitatis: Hospitales y manicomios en Occidente*, Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili – Edicions de la Universitat de Barcelona, Tarragona-Barcelona, 2018.
- CONESA SORIANO, Julia, “La gestion d’un patrimoine ecclésiastique urbain à la fin du Moyen Âge: l’inscription du chapitre cathédral de Barcelone dans la ville”, *Histoire Urbaine*, 42 (2015), pp. 37-55.
- DAVIS, Adam J, *The medieval economy of salvation: charity, commerce and the rise of the hospital*, Cornell University Press, Ithaca, 2019.

FERRAGUD DOMINGO, Carmel, *L'hospital, la dona i el capellà. Sant Andreu de Mallorca (1230-1445)*, Afers, Catarroja-Palma-Barcelona, 2022.

FRANKLIN-LYONS, Adam, "Fourteenth-century rent management in Catalonia: a case study of the Pia Almoina of Barcelona", *Mediterranean Studies*, 25 (2017), pp. 229-267.

FRANKLIN-LYONS, Adam, *Shortage and famine in the Late Medieval Crown of Aragon*, Pennsylvania State University Press, University Park, 2022.

GALLENT MARCO, Mercedes, "Instituciones hospitalarias y poderes públicos en Valencia", *Saitabi*, 34 (1984), pp. 75-88.

GALLENT MARCO, Mercedes, *La asistencia sanitaria en Valencia (1400-1512)*, Publicacions de la Universitat de València, València, 1987.

GARCIA-OLIVER, Ferran, "Caritat cristiana, mercat de senyoriu i emfiteutes de l'Horta. La compra de Benimaclet per l'Almoina de la Seu (1409)", en *A Vicenç Roselló, geògraf, als seus 90 anys*, Joan F. Mateu i Antoni Furió (eds.), Publicacions de la Universitat de València, València, 2021, pp. 129-145.

GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2002.

LE GOFF, Jacques, *The Birth of Purgatory*, Scholar Press, Cambridge, 1984.

LE GOFF, Jacques, *La bolsa y la vida. Economía y religión en la Edad Media*, Gedisa, Barcelona, 2021.

Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644), Acció Bibliogràfica Valenciana, València, 1930.

LIS, Catharina i SOLY, Hugo, *Poverty and capitalism in pre-industrial Europe*, Humanities Press, New Jersey, 1979.

LLOP CATALÀ, Miguel, "Los pobres y la pobreza en los sermones de San Vicente Ferrer", *Escritos del Vedat*, 22 (1992), pp. 179-245.

LLUCH BRAMON, Rosa, *Els remences: la senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Girona, 2005.

LLUCH BRAMON, Rosa, "Els comptes d'una senyoria feudal: els llibres de l'Almoina de Girona", *Comptes de senyor, comptes de pagès. Les comptabilitats en la història rural*, Enric Saguer Hom et al. (eds.), Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Girona, 2013, pp. 57-72.

LÓPEZ PIZCUETA, Tomàs, "Estudio de un patrimonio urbano: la Pia Almonia de Barcelona en los siglos XIII-XIV", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 18 (1997), pp. 427-450.

LÓPEZ PIZCUETA, Tomàs, "L'origen del patrimoni de la Pia Almoina en el territori de Barcelona, a la primera meitat del segle XIV", *Estudis d'història agrària*, 11 (1997), pp. 153-182.

LÓPEZ PIZCUETA, Tomàs, *La Pia Almoina de Barcelona (1161-1350): estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*, Pagès, Lleida, 1998.

MARTÍNEZ GARCÍA, Luis, "Pobres, pobreza y asistencia en la Edad Media hispana. Balance y perspectivas" *Medievalismo*, 18 (2008), pp. 67-107.

MARTÍNEZ VINAT, Juan, *Cofradías y oficios. Entre la acción confraternal y la organización corporativa en la Valencia medieval (1238-1516)*, Tesis doctoral, Universitat de València, València, 2018.

MEYERSON, Mark D., "Bishop Ramon Despont and the jews of the kingdom of Valencia", *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), pp. 641-653.

MOLLAT, Michel, *Les pauvres au Moyen Age: étude sociales*, Hachette, París, 1978.

PONS ALÓS, Vicent, "Ramón Despont, O.P., Obispo de Valencia (1291-1312)", *Escritos del Vedat*, 41 (2011), pp. 225-277.

RICHOU I LLIMONA, Montserrat, "Els negocis de Ramon de Ganovardes, prevere beneficiat de la Seu de Barcelona (segle XIV)", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 27 (2009), pp. 33-51.

RICO CAMPS, Daniel, "Las almoinas catedralicias de la Corona de Aragón", *Catedral y ciudad medieval en la Península Ibérica (Seminario de Arte Medieval, Bd. 2) Murcia*, (2005), pp. 157-214.

RIU RIU, Manuel (ed.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, Centro Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, 1980.

RODRIGO LIZONDO, Mateu, "La protesta de Valencia de 1318 y otros documentos inéditos referentes a Arnau de Vilanova", *Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam*, 1 (1981), pp. 241-273.

RODRIGO LIZONDO, Mateu, *Diplomatari de la Unió del Regne de València (1347-1349)*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2014.

RUBIO VELA, Agustín, "Una fundación burguesa en la Valencia medieval: El Hospital de En Clapers (1311)", *Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam*, 1 (1981), pp. 17-49.

RUBIO VELA, Agustín, *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1984.

RUBIO VELA, Agustín, "Beneficencia y hospitalidad en la ciudad de Valencia durante la Baja Edad Media según las fuentes archivísticas", *Memoria Ecclesiae X. Beneficencia y hospitalidad en los archivos de la Iglesia santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España. Actas del XI Congreso de la Asociación celebrado en Valencia (Primera parte) (11 al 15 de septiembre de 1995)*, Agustín Hevia Ballina (ed.), Asociación de Archiveros de la Iglesia en España, Oviedo, 1997, pp. 15-60.

RUBIO VELA, Agustín i VIOQUE HELLÍN, José, "La institución y el edificio de la Almoina de València", *Quaderns de difusió arqueològica*, 8 (2010), pp. 1-38.

SANAHUJA FERRER, Pablo, *Un reino asediado. El impacto de la guerra de los dos Pedros en el reino de Valencia (1356-1369). Estructuras políticas, económicas y sociales*, Tesis doctoral, Universitat de València, 2022.

SANCHIS SIVERA, Josep, *La Catedral de Valencia. Guía histórica y artística*, Imprenta Vives Mora, València, 1909.

SANTONJA HERNÁNDEZ, Pedro, “Francesc Eiximenis y su época: finales del siglo XIV y principios del siglo XV”, *Azafea*, 2 (1989), pp. 19-35.

TORRÓ ABAD, Josep, “Colonización cristiana y roturación de áreas palustres en el Reino de Valencia. Los marjales de la villa de Morvedre (ca. 1260-1330)”, *Hidráulica agraria y sociedad feudal. Prácticas, técnicas, espacios*, Josep Torró i Enric Guinot (eds.), Publicacions de la Universitat de València, València, 2012, pp. 147-185.

